

PETŐFI SÁNDOR

ÉLETE ÉS KORA

1849 – 1878

TARTALOM

Bevezetés

I. rész – Exodus (1849)

II. rész – Törökország (1849 – 1855)

III. rész – Oroszország (1855 – 1859)

IV. rész – Oroszország (1859 – 1865)

V. rész – Franciaország (1865 – 1871)

BEVEZETÉS

Aligha van olyan szereplője a magyar múltnak, mint Petőfi Sándor, akinek életét a hangyaszorgalmú tudomány reflektorfénye jobban megvilágította volna. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy minden napjáról tudjuk: hol járt, mit csinált, mit írt. Ismerősök százai írták meg a rendszerváltás, 1867 után visszaemlékezéseiket. Barátainak légiója az idő múlásával exponenciálisan szaporodott. Csak osztálytársai számát többszázra tehetjük. Az adatok 1849. július végétől kezdve rohamosan fogyatkoznak, míg végül elnyeli őket a segesvári lőporfüst.

A többi néma csend.
Volt eddig.

Építész vagyok. Elsősorban ipari épületeket terveztem, ezen belül szép számmal kazánházakat is. Miután az aktív szakmagyakorlástól visszavonultam, bőséges szabadidőmet és csekélyke nyugdíjamat arra fordítottam, hogy felderítsem további életét 1849. július 31. után. Levéltári és terepkutatásokat folytattam Ankarában, Moszkvában, Franciaországban és sikerült megtudnom, mi történt vele ezután, sőt, annak is nyomára bukkantam – és ezt tartom szerény munkám legfigyelemreméltóbb eredményének – miért nem tudtunk róla semmit, ki volt az, aki gondosan eltörülte a nyomokat. Életét egyelőre 1871-ig tudtam követni. Ha fogyatkozó erőm engedi, akkor én búvárkodom tovább, ha nem, akkor a nagy költővel szólva:

„Mit én nem egészen dicstelenül kezdék,
Folytasd te barátom teljes dicsőséggel.”

Eddigi kutatásaim eredményét egy regényes monográfiában foglaltam össze, amelyet ezennel a művelt nagyközönség figyelmébe ajánlok.

Petőfi Sándor életének első 26 évéről könyvtárnyi irodalom szól, ezek felsorolása felesleges, a legfontosabb tudnivalók amúgy is közismertek.¹ Életének most vizsgált 22 éve értelemszerűen nem szerepel a szakirodalomban. Ezért csak levéltári kutatásokra hagyatkozhattam. Adatok ezreit bányásztam elő a mesterségesen előidézett feledés homályából, tehát könyvem nem a szokásos „százból – százegyediket” módszerrel készült.

Ankarában a Török – Magyar Baráti Társaság irattára állt rendelkezésemre. Szívesen segített a Társaság igazgatója – Ekrem Jumurdsák, aki büszkén emlegette egyik ősének magyarországi kapcsolatait. Számos elfoglaltsága mellett talált időt arra, hogy félszemmel munkámat figyelje, ellátott tanácsokkal és a nehezebb szövegek fordítását is magára vállalta. A levéltárban elsősorban a következő fondokat találtam: „A magyar nép felszabadítása az osztrák iga alól 1526 – 1699” és „Az ideiglenesen Magyarországon állomásozó Északi Hadseregcsoport iratai”. A későbbi időkből is voltak adatok, így sikerült fényt derítenem Petőfi törökországi tevékenységére. Az archívum egy elég jellegtelen külvárosi házban, az Elcsatolt Területek Kormánybiztosságának épületében működik. A Hivatalnak van görög, bolgár és jugoszláv részlege is.

Az orosz cári titkos kancellária irataira Marseille-ben bukkantam. Ezt az archívumot még Wrangel admirális, az utolsó fehér csapatokkal együtt menekítette külföldre, de a nagy zűrzavarban elvesztették és a hat láda azóta is ott porosodik a Régi Kikötő Révkapitányságának raktárában. Itt találtam meg Petőfi és II. Sándor cár beszélgetésének gyorsírási jegyzőkönyvét jól olvasható kancelláriai szépírással készült átiratban. Ugyanitt – feltehetőleg az uralkodó számára készült – újságkivágások is voltak Petőfi cikkeiből. Az iratokat nem katalogizálták, ezért (illik – nem illik) az engem érdeklő dokumentumokat kiemeltem, ezeket majd egy tudományos igényű publikációban kívánom közzétenni.

Többé-kevésbé érthető, hogy ezek az alig hozzáférhető adatok elkerülték a magyar kutatók figyelmét. De a bécsi „Hof, und Staats Archiv” iratai annyira közismertek, hogy az ott kutakodók még Rákóczi borbélyának fűszeres-számláit is megtalálták, és mint fontos etnogasztronómiai dokumentumot közölték a „História” 1903-as jubileumi különszámában.

¹ Petőfi ismertségéről többek között a televízió „Petőfi nyomában” című sorozata is tájékoztat. A kérdéssel a felejtethetlen Hofi Géza is foglalkozott.

Amikor az osztrák-magyar Monarchia feloszlott, a levéltár is oszlásnak indult. A Petőfire vonatkozó iratok a jelentéseket író „Anton Hayek” jelzetű iratcsomóban voltak és ezért 1918. után Csehszlovákiába kerültek. 1948-ig ezeket nem nézte át senki. Azután pedig az anyagot láthatatlanban titkosították, mert a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának volt egy Hayek nevű tagja. A titkosítást 1990. után feloldották és így ismerkedhettem meg Anton (később Anton von) Hayek Petőfire vonatkozó jelentéseivel.

A legtöbb adatot Moszkvában, a Világforradalom Története Kutatóintézetének levéltárában találtam. Sok iratcsomó a nyugat-európai baloldali pártok letéteként került az Intézet birtokába. A huszas években készült gigantikus székházat nagy előrelátással a jövő igényeinek figyelembevételével tervezték. Impozáns és meglepően modern archívumában azonban sokszáz méter polc üresen tátong. Zsörtölődött is öreg barátom, az azóta megboldogult levéltáros, hogy az anyagok nem gyűlnek, egyre csökkentik az Intézet alkalmazottainak státusz-helyeit és a kutatók feléjük se néznek. Azóta a levéltáros meghalt, az Intézetet bezárták, és az értékes anyagot már csak az egerek tanulmányozzák.²

Lehet, hogy az utolsó pillanatban léptem közbe, pedig mélységes mély a levéltárak kútja, amely a történészek kincsesbánya, a nemzeti büszkeségnek – temető. A levéltárakból derült ki egy évszázaddal ezelőtt a honfiak óriási felháborodására, hogy Rákóczi, a nemzeti szabadságharc lánglelkű vezére kártyabarlang tulajdonos volt Franciaországban. Ezek a levéltárak adták tudunkra, hogy Martinovics apát a bécsi három per nem tudom milyen számú ügyosztály besúgója volt. Előbb-utóbb még az is kiderülhet, hogy Hitler „Jégtörő” fedőnéven a Kommunista Internacionálé ügynöke volt és ennek megbízásából verte szét Nyugat-Európát, hogy a forradalomnak utat csináljon. Ha megfejtik az eleddig ismeretlen hun nyelvet, Attila külügyi irattára arra is fényt deríthet, melyik patricius-csoport érdekében ostromozta az Isten ostora a római birodalmat. Napjainkban a levéltárak anyagai a kutató-szobákból a napilapok címlapjaira kapaszkodtak fel olyan nagy betűkkel szedve, hogy elhomályosítják a gyilkosságok és a sztárok hálószoatitkainak híreit is.

² A kézirat nyomába adásakor jutott tudomásomra, hogy az épületet a „Russzkij Mekdonaldsz” cég vásárolta meg. A pincében elhelyezett irattárat átépítették és ott működik Eurázsia legnagyobb McDonald's önkiszolgáló étterme.

Munkámat népszerű olvasmánynak szántam, ezért a jegyzet-apparátust a minimumra korlátoztam, és eltekintettem az adatok pontos lelőhelyeinek közlésétől. Az idézett Petőfi versek könyvészeti adatait ugyancsak nem tüntettem fel, az érdeklődő ezeket bármely közkézen forgó kiadásban megtalálhatja.

Az teljesen a véletlen műve, hogy könyvem öt részből áll, és Exodus című fejezetet is tartalmaz.

Budapest, 2003. július – 2011. augusztus

I. RÉSZ

EXODUS (1849)

Azon a majdnem végzetessé váló júliusi délutánon Petőfi Segesvártól keletre Fehéregyháza és Héjjasfalva között, a Brassóba vezető országúton egy kis patakocska hídkorlátján ülve figyelte a csata kimenetelét. Civilben volt, fegyver nem volt nála, és honvédőrnagyi rangját semmi sem mutatta, de erre nem is volt szüksége, mert Bem nem adott neki hadrendi beosztást.

A tábornok mellett szolgált és a magyarul nem tudó Bem kommunikációs és PR feladatokkal látta el. Tolmácsolt, fordította a jelentéseket, és fogalmazta a győztes ütközetek után elmondandó katonásan rövid beszédeket. Az ütközet alakulásából látszott, hogy ilyen szónoklatra ma este nem lesz szükség. A sorok felbomlottak, és az országutat menekülő honvédek rohanó tömegei lepték el. Az út melletti mezőn felállított kötözőhely személyzete is futott. Az utolsó menekülő egy honvédorvos, Lengyel József sebész megállította mellette a lovát, és balra, a Küküllő felől közeledő orosz lovasok felé mutatott, akik a menekülők útját akarták elvágni. Petőfi, aki Bem vezérkaránál szolgált, ismerte az ellenséges csapatok diszlokációját és tudta, hogy ezek csak Potemkin ezredes lovasai lehetnek.

- Potemkinék! – mondta az orvosnak. A lovas továbbszáguldott, de Petőfi megjegyzését „potomság”-nak hallotta, és ilyenformán örökítette az utókorra a költő utolsónak vélt szavait. Az orvos még ki tudott jutni a gyűrűből, de mögötte a kozákok már elérték az országutat, és a menekülők nyomába eredtek. Nyugatról, Segesvár felől is orosz lovascsapat közeledett. A kör bezárult. Petőfi megbújt a patak hídja alatt, és felette száguldottak a fújó paripák a kivívott orosz diadalra.

Miután elvonult a hadnép, csillapult moraja, mert az üldözésben rövidke szünet állott be. A lovasság már túlhaladt a hídon, de a gyalogság még nem ért oda. Petőfi kihasználta a pillanatnyi lehetőséget, kimászott a híd alól, és a közeli kukoricás felé futott. Eldobálta a nála lévő iratokat és egy köteg kitüntetést, amelyeket neki kellett volna átadnia az ütközet után.

A kukoricaszárakat költői képzelete égnek meredező dárdaerdőnek látta, amely megvédi őt az igazi dárdáktól. Sötétedésig a kukoricaföldön feküdt, majd az országutat elkerülve, elindult arrafelé, amerre a napot lenyugodni látta.

Petőfi gyakorlott távgyalogló lévén, reggelig eléggé messzire jutott. Az első épület, amelyet meglátott, egy kívül-belül bedőlt, láthatólag hatósági engedély nélkül, és csak a nyári szezonban működő bögrecsárda, azaz – a korabeli szóhasználattal élve – kurtakocsma volt. Az épület egy falu szélén állt, és elhagyatottnak látszott.

Bekopogott.

Az ajtót egy megtermett, harmadvirágzását élő asszony, a csárda ötvenkilencéves formájú tulajdonosnője, Goldenblum Erzsébet³ nyitotta ki. Erzsók – így hívta mindenki – nem a gyalázatos üzletmenet miatt örült meg az előtte álló kundschaftnak, mert sok pénzt nem nézett ki belőle. Különben sem becsülte sokra az akkoriban használatos gyanus papírbankókat, amelyeket úgymint kivonnak a forgalomból. Szokása szerint szemérmesen lesütött szempillái mögül mustrálva a költőt, azonnal megállapította, hogy úriemberrel van dolga, sőt arcvonásai, amennyire a rég nem gondozott szakáll alatt ki tudta venni, ismerősöknek is tűntek. A vendéglősné művelt egy személy volt, szívesen elbeszélgetett irodalomról is, de ebben az élvezetben a néha-néha betérő, a vásárra igyekvő szomszédos betyárok nemigen részeltették. Mondanunk sem kell, hogy a betyárok a vásárokat nem vásárlási céllal keresték fel. Visszaúton a „vásárfiát” Erzsóknak adták el, pontosabban addig mulattak, amíg a szajré árából futotta. A pandúroknak kötelezően leadott rész felett is elég pénze maradt a kocsmárosnének, hogy másik nagy szenvedélyének, az irodalomnak is hódolhasson. A vendéglátóiparban szokatlan módon, könyveket is vásárolt. Könyvei szép rendben sorakoztak egy üveges, városi mesternél csináltatott szekrényben. Könyvtára díszei a korabeli érzelmes irodalom gyöngyszemei, a „Szigvárt” és a „Kártigám” voltak.

Petőfit az üres ivóban hagyta és szobájába szaladt. Izgatottan vette elő Petőfi összes költeményeinek nemrég megszerzett kötetét. Fellapozta az első oldalt és látta, hogy gyanuja beigazolódott.

³ Goldenblum Erzsébet később a kocsmárosnéhez jobban illő Aranyvirág Erzsébetre magyarosította nevét. Életkorát onnan tudjuk, hogy a „Helység kalapácsa” megírásakor 1844-ben 55 éves volt, tehát a cselekmény idején 59 évesnek kellett lennie.

A könyvet díszítő acélmetszeten más ruhában, más szakállal, de az iménti ismeretlen vándor nézett vissza rá. Női és asszimilálódott honleányi keble lihegett, amikor visszafutott az ivóba, hogy Petőfit hálósobájába rejtse, mert katonák közeledését hallotta.

Petőfi szerencséjére a környék átfésülésével Potemkin ezredes a hozzá beosztott cserkesz lovasszázadot bízta meg. Az igazhitű harcosokat elriasztotta a Próféta által tiltott alkohol szaga, és mert a rozszant épületben számottevő zsákmányra nemigen számíthattak, a csárda falára a szabványos bádóg sablon segítségével felfestették: „kvartal proveren, min nye obnaruzseno”⁴, és tovább ügettek.

Nagy kő esett le a költő szívére. Tudta, ha elfogják, legjobb esetben is Szibériába száműzik, de valószínűleg kiadják Ausztriának, akkor pedig nem kerülheti el az eredetileg másoknak szánt jó szoros nyakravalót. A veszély elmúltával rá akart gyűjtani. Rövidszárú pipája és még vőlegény korában ajándékba kapott dohányzacskója megmaradt. A himzett selyemzacskón a kézimunka órák tudománya alapján keresztöltéssel cirkalmazott „Ezerszer Júlia” felirat emlékeztette a boldog időkre. Tűzszerháza viszont nem volt, és különben sem illik egy idegen hölgy hálósobáját telefüstölni.

Befordult hát a füstös konyhába, ahol Erzsók szöszmötölt a tűzhelynél. Várta fiatal vendégét. A meleg augusztusi délután és forró tűzhely leparancsolta róla felső ruháját és alsószoknyában, áttetsző pruszlikban kevergette a pörköltet. Az üres házban annál is nyugodtabban érezte magát, mert féltékeny természetű behemót udvarlója messze járt. A széles tenyerű fejenagy, akitől olyan sok édes pofont kapott, beállt tavaly nyáron honvédeknek, de mint vasipari szakembert nem gyalogos közlegénynek osztották be, hanem a nagyváradi fegyvergyárban kovácsolta az ágyútalpak vaspántjait. Innen küldöztette nehéz szívvel és nehéz kézzel írt leveleit, amelyekben a hűség erényének fontosságát hangsúlyozta, és kitért a hűtlenség esetleges kék-zöld színű következményeire is.

⁴ „A háztömböt ellenőriztük, aknát nem találtunk” (orosz). A kincstári szöveget változatlan formában még száz év múlva is használta a hadsereg. Óvatos megfogalmazása figyelmet érdemel. Nem azt mondja, hogy nincs akna, hanem azt, hogy nem találtunk.

- Az a melák kovács messzire került – ábrándozott Erzsók, - ez a babusgatnivaló cinketermetű költő pedig itt van. De szép lenne, ha összekerülnénk! Talán megint írna hozzám verseket, mert azt borzasztóan tud. Az előző versében sem írt rólam semmi rosszat, bár jobb lett volna, ha a koromat nem árulja el. Ugye nem is nézek ki annyinak? – fordult kacéran Petőfihez.

Petőfi nem értette el a célzást, fel sem ismerte falusi eposzának megelevenedett hősnőjét, különben sem érdekelte, hány éves a kocsmárosné: a női nemet számára a nagyvilágnak legnagyobb gyémántja – Júlia – képviselte, illetve képviselőjében – pars pro toto – a hímezett dohányzacskó.

Menekülni kell, nem annyira a kocsmárosné szerelmétől, hanem a győztes hadsereg katonái elől. Bármelyik pillanatban betoppanhat egy őrjárat, vagy csak egyszerűen egy csapat szomjas katona, akiknek feltűnhet a nagyon nem ebbe a környezetbe való furcsa figura. Nem minthát nem bízott volna szállásadónőjében. A vendéglátóipari dolgozók és a mindenkori hatóság ellentmondásos viszonya ősidőkre nyúlik vissza. A fogadósok sok mindent tudnak, amit a rend őrei tudni szeretnének, de ha sokat fecsegnek, elvesztik vevőköriül jó részét, és akár bojkottálhatják is üzletüket. Ha pedig a hatóságot nem támogatják, kellemetlenségnek teszik ki magukat, hisz aki akar, mindig talál valamilyen kifogásolni valót. Vendéglősök védenek csak végszükség esetén adják ki, idegen hatóságnak még akkor sem, kiváltképp ezt az aranyos költőt.

Erzsókban, hamar asszonyi érzelmeit nem tudta aprópénzre váltani, felébredt a gyermektelen lévén soha ki nem élt anyai (nagyanyai) ösztön, és elhatározta, hogy segít védencének a menekülésben. Vállára terítette kendőjét és beszaladt a faluba, hogy fuvart szerezzen. Először a bírónál érdeklődött. Amikor az udvarban ácsorgó kisbíró meghallotta, hogy menekülő vitéznek kell a kocsi, és mint hivatalában pontos tisztségviselő, ki akarta dobolni a hírt, de a bölcs bíró leintette:

- Nincs dobolás. Menj, lányom a paphoz, - szúrte fogain keresztül döntését a szükszavú bíró.

A református pap azonnal utasította kocsisát, Csepü Pált, hogy fogjon be. Palkó búcsúzóul még egyszer megsimogatta kedvenceit, a két pejszikót és vidáman fütyörészve elindult a nem veszélytelen útra.

Erzsók is velük tartott. Eredetileg a szörnyű háborús időben sem akarta intézményét bezárni. „Business as usual”⁵ – mondogatta egy errevetődött angol etnográfustól ellesett csekélyke angol tudásával, de realizálta, hogy senki sem fordítja feléje a rudat – még ez a kedves kis költő sem – így azután nyugodtan szüneteltetheti üzletét. Ki is szögezett egy cédulát „Tatarozás miatt zárva”. Ez nem is lett volna indokolatlan.

Ötven mérföld⁶ volt a török határig. A hosszú úton sikerült elkerülniük a portyázó orosz és osztrák járőröket és már majdnem elérték a Dunát, amikor mögöttük kocsizörgés és egy kis lovascsapat patáinak dübörgése hallatszott. A jószemű költő túl a tornyon, melyet porból rakott a szél, messziről megismerte a négyszögletes tetejű lengyel csákókat.

A jellegzetes lengyel katonai fejfedő, a még napjainkban is használt „konfederatka” jelenthetett jót is, rosszat is. A lovasok lehettek menekülő lengyel légionáriusok is, de ugyanúgy tartozhattak az orosz fővezér, a varsói herceg Paszkiewicz lengyel csapataihoz is. Ez az apróság is mutatja, hogy a világszabadságért harcolók közötti frontvonalak nem nemzetek között húzódtak.

A császáriakat megszoktuk „osztrákoknak” titulálni, pedig rengeteg magyar is volt köztük. A „magyar” oldalon küzdők között sok más nép fiait is megtalálhatjuk. Az aradi tábornokok jórésze nem hogy magyar nem volt, de nem is ismerte a honi nyelvet.

Menekülésre gondolni sem lehetett. A lovasok a szekér utasait figyelemre sem méltatva elviharzottak mellettük, ám amikor a hintó egy magasságba ért velük, vészjószló „Halt!”⁷ kiáltás hallatszott. A hintó megállt. A szekér és az utasok szívverése szintén. A hintóból egy botra támaszkodó, felkötött karú, kávébarna atillába öltözött kis öreg emberke kászálódott ki.

Bem József volt.

⁵ „Az üzlet megy tovább” (angol).

⁶ Egy magyar mérföld körülbelül 8 km-nek felel meg.

⁷ „Állj!” (német), esetleg, ha a „h” nem hangzott, „Halte” (francia). A kérdés eldönthetetlen, mert Bem mindkét nyelvet bírta.

Bem József – Petőfi Sándor rajza

A tábornok „mon fils, mon fils!”⁸ kiáltással üdvözölte halottnak hitt kedvencét. Petőfi a halál torkából másodszer is megmenekültek felszabadult örömeivel ölelte át Osztrolenka véres csillagát.

Ekkor Bem a szekérre pillantott, eltolta magától a költőt és a szekéren dermedten ülő Erzsók felé fordult:

- Ah, mon amour, je suis très hereaux de te revoir⁹ – szólt a könnyeivel küszködő nőhöz.

A rejtélyre pillanatok alatt fény derült.

Erzsók, még Erzsike korában mindenestül cselédlányként szolgált az akkoriban belföldnek számító Tarnowban, Bem ügyvéd házában. Takarította az emeletes kúriát, főzött a családra, és – mint mindenestül – olyan tudományokra oktatta a Tűzészeti és Mérnökkari Főiskoláról a vakációra hazalátogató kadétot, amelyek a tiszti iskola tanrendjében nem szerepeltek.

Erzsike jó pedagógus volt: nemcsak növendéke élvezte az órákat, de saját maga is kedvét lelte az előadásokban. A tananyag mélyen bevésődhetett Bem emlékezetébe, mert még sok-sok év távlatában is

⁸ „Fiam, fiam!” (francia)

⁹ „Szerelmem, örülök, hogy újra láthatlak” (francia)

emlékezett Erzsókra, jóllehet a tanultakat a későbbiekben nem igen volt alkalma hasznosítani, hiszen Bem sohasem nősült meg.

Bem hintójába invitálta a költőt, aki meleg szavakkal búcsúzott el útitársaitól és megindultak a török határ felé.

II. RÉSZ

TÖRÖKORSZÁG (1849-1855)

Végre felcsillant a Duna hazai szemnek szokatlanul széles, egykedvű méltósággal kanyargó ezüstsínű tükre. Idáig érnek az osztrák és orosz kétféjű sasok éles karmai. Ezt a folyót már nem tudják átrepülni. A megszabadulás érzése mégsem töltötte el boldogsággal Petőfit.

- Hány magyar könnye hizlalta ilyen kövérre ezt a folyót – gondolta, - amitől olyan sós lett, mint az (amúgy sohasem látott) tenger. Százötven éven keresztül a børszíjra fűzött rabok sírták bele bánatukat, később a bujdosó száműzöttek búcsúztak partjainál hazájuktól.

Az utolsó magyar városon, Zimonyon túl Pancsovánál egy vadonatúj lapátkerekes gőzös várta a menekülteket. A kíséret magyar tagjai visszafordították lovaikat, és poroszkálva elkocogtak a legyőzött haza felé, bár sejtették, hogy jó esetben büntető zászlóalj, rosszabb esetben várfogság vár rájuk. A lengyel ulánusoknak nem voltak kétségeik afelől, hogy otthon mire számíthatnak, és egytől-egyik felkaptattak a keskeny pallón a hajó ragyogóra súrolt fedélzetére.

A hajó neve cirkalmas kufita írással felpingálva „Mohácsi diadal” volt, és láthatólag angol műhelyben készült, amint azt a kapitányi hídra felcsavarozott öntöttvas tábla is hirdette: „Boulton & Watt Co., Liverpool”. Ugyanez állt a Lloyd biztosító szabványa szerint a korlátra sűrűn felerősített fehérre festett parafa mentőöveken is.

- Ezeket lám segítik az angolok, mi pedig hiába vártuk, hogy Őfelsége flottája partraszálljon, mondjuk Debrecenben, vagy Hajdúnánáson. Nekik is csak Európa (no és persze a hajók) egyensúlya fontos, - kesergett magában Petőfi. – A hekatomba láttán majd óvatosan tiltakoznak, de a sima diplomáciai modorban megfogalmazott jegyzékek aligha édesítik meg a siralomházban végüket várók utolsó óráit.

A sebesült tábornokot Petőfi támogatta. A felsorakozott török legénység sorfala előtt Bem leoldotta kardját, Petőfi is elővette civil fegyverét, egy tört rejtő sétabotot és az ilyenkor szokásos, kissé patetikus mozdulattal átnyújtani készültek a sor előtt álló tisztnek.

- Tartsa meg a kardját, effendi – mosolyodott el a díszegyenruhát viselő török tiszt – és vegyenek részt a szorosokért¹⁰ nemsokára induló medve-vadászaton¹¹. Gyakorlott medveölő fegyverük ragyogó dicsőséget hozhat megkopott fényű félholdunkra.

Mindenki elérte az alig burkolt célzást. Boldogan gondoltak arra, hogy folytathatják már-már bukni látszott közdelmüket, ki-ki a maga hazája felszabadításáért.

- Természetesen – folytatta a török tiszt – seregünkben csak Allah hívei és a hatalmas padisah alattvalói harcolhatnak, különben is csak így tudjuk visszautasítani a kiadatásukat sürgető külföldi követeléseket.

Pest megér egy kisebbfajta operációt¹² - gondolta Petőfi – akinek vallási aggályai sem voltak, hiszen régen tudta, hogy a pokol fele, sőt több felénél papokkal van tele.

A tábornok, aki már sok vérért hullatta a hazájáért, szintén úgy vélte, hogy ez a pár csepp már igazán nem számít, és ha egyáltalán félt valamitől, akkor az Miklós cár volt és nem a czestochovai szűz bosszúja.

Azoknak, akik vállalták a török szolgálatot, a hajóorvos kabinjában tett rövid látogatás után azonnal kiállították a zsoldkönyveket. Mindenkinek török nevet kellett választani. Bem Murád pasa lett, Petőfi a költők között nagyon népszerű Hafiz bej nevet vette fel.

¹⁰ A tiszt a Fekete- és Földközi tengereket összekötő szorosokra, a Boszporuszra és a Dardanellákra célzott. A meleg tengeri kijáratral nem rendelkező Oroszország (ill. Szovjetunió) évszázadokon keresztül ácsingózott a szorosok birtoklására. Még a XX. század '90-es éveiben is megjelent egy könyv, egy orosz turkológus-politikus tollából (Zsirinovszkij), amely a szorosok elfoglalását javasolja honfitársainak. A kérdést azóta - lehet, hogy csak ideiglenesen, de levették a napirendről.

¹¹ A medve volt (és maradt) Oroszország állat szimbóluma, mint Angliáé a bulldog, Franciaországé a kakas, Ausztráliáé a kenguru. Nem tévesztendőek össze a címer-állatokkal, mert ilyen célra nemesebbnek tartott állatokat – sas, oroszlán, stb. – szokás választani.

¹² Petőfi itt Bourbon (mint király IV.) Henrik mondásának parafrázisát adja. Henrik „Párizs megér egy misét!” felkiáltással tért át a katolikus hitre, hogy elnyerje a francia trónt. Könnyű volt neki, mert a misében nem a saját, hanem csak Krisztus vére szerepel és az is bor formájában, Petőfi pedig az áttérését saját vérével kell, hogy adózzon.

A lengyel légionáriusok köpenyükbe takarózva, a fedélzeten aludtak. Nézték a kétoldalt elsuhanó, a hazaihoz egyáltalán nem hasonlító változatos tájat, és mégis az egyhangú lapályon unottan kanyargó Visztula jutott eszükbe. Esténként összegyűltek a hajó orrában, szomorú népdalokat dúdolgattak. A török legénységtől szereztek egy rababnak nevezett hegedűszerű hangszert, ennek sírása kísérte nótáikat. A nap végén, mint annak idején zászlólevonásnál a laktanyaudvaron, körbeálltak és elénekelték, hogy „nincs még veszve Lengyelország”.

A kapitány átengedte kényelmes kabinját Murád pasának. Bem fájós lábával fel sem ment a fedélzetre. Különbözik sem volt érzéke a természeti szépségekhez. A táj az ő számára csupán a térkép valóságának felnagyított három-dimenziós ábrázolása volt, amely csalóka és jóval kevésbé áttekinthető, mint egy jó, léptékhelyes mappa. Naphosszat a kabinban talált térképeket bújtá, és a következő háború stratégiai terveinek különböző változatain gondolkodott. A tervnek merésznek és váratlannak kellett lennie. Nem vetette el a Kína felől történő támadás lehetőségét sem. Jóllehet a nemrég befejeződött ópium-háború megmutatta, hogy milyen csekély értékű a Mennyei Birodalom hadserege, de a hadrafogható katonaság végtelen mennyisége ugyancsak kellemetlen helyzetbe hozhatja az emberanyagban szintén nem szűkölködő orosz cárt. A létszám-arányokat három az egyhez becsülte a kínaiak javára, márpedig ez a tankönyvek szerint teljesen elégséges a támadás sikeréhez. Ő, személy szerint fordított arányok mellett is szokott támadni, de ezt egy hivatalos hadsereg aranygalléros tábornoka nem engedheti meg magának.

Petőfinek, azaz Hafiz bejnek, Bem szárnysegédjének szintén kényelmes kabin jutott, de idejét inkább a fedélzeten töltötte. Csodálta a zordon Kárpátok vadregényes szikláit, amelyeknek szorításában sebesen örvénylett az otthon lassan, méltóságteljesen hömpölygő Duna. Költői tárgynak annak idején a végtelenül elnyúló – amúgy elég unalmas – Alföldet választotta, de nem azért, mert az jobban tetszett, hanem azért, mert egy lírikusnak illik, hogy kedvenc tája legyen. A hazai hegyeknél másutt sokkal nagyobbak vannak, de a magyar róna valóban méretes darab, és leírása a szépirodalomban unikumnak számít. Kevésbé eredeti a bor dicsérete, pedig a borról a bornemissza költő szintén szép számmal írt verset, mert aligha lehetett volna a kávéhoz, limonádéhoz és a nemrég elterjedt fagyfalhoz ódákat zengeni. Nem is lett volna ildomos egy népköltőnek ezeket az úri csemegéket megénekelni. Egy költő ízlése irodalmilag, sőt esetleg politikailag is determinált kategória.

A meredek vaslépcsőn lemászott a hajógépházba is. Vasúton már utazott, de a század második csodáját, a gőzhajót közlről még sohasem látta.

Pár négyszögölnyi területen együtt volt a mennyország és a pokol. A főgépész egy angol fiatalember volt, mert a bonyolult szerkezet működtetését a törökök egyelőre nem merték saját embereikre bízni. Az örületes zajban a mester kiabálva magyarázta a szelepek, dugattyúk, tolattyúk szerepét, azt, hogy a lendkerék sebességét hogyan szelidítik meg, hogy két oldalt lassan forgó lapátkerek ne törjenek darabokra a vízben. Mint szerelmes ifjú a menyasszonyát, vagy mint költő a versét, úgy dicsérte a gőzgép minden tudását.

- Uram, egy ilyen masina valóban mindent tud. Eljuthat vele akárhová, ha egy léghajóra szereli, még repülhet is. Annyi ruhát, cipőt gyárthat, amennyi csak kell. Szánthat, vethet, arathat. Mindenkinek lesz mindene. Ez lesz maga a mennyország!

Az ablaktalan acélfalú gépház azonban inkább a pokolhoz volt hasonlatos. A tüztér állandóan nyitott ajtaján keresztül elviselhetetlen forróság csapott ki. A monoton zakatoló gép zajához még a reduktoron időnként kiáramló gőz fülsiketítő sipolása is társult. A meztelen felsőtestű, ördög-feketére kormozódott fűtők összehangolt, pontos munkája csodálattal töltötte el Petőfit.

- Ezek az emberek a gyehenna tüzében izzadva hozzák le a földre a mennyeknek országát. Ők töltik meg a bőség kosarát, amelyből majd egyszer mindenki egyaránt vehet. Övék a jövő.

Petőfi nem tudhatta, hogy két német jóbarát, egy filozopter és egy textilgyáros autodidakta fia nemrég hasonló következtetésre jutott.

Már nem volt ideje verssé fogalmazni legújabb élményeit, mert a hajó kikötött és útjukat lovon folytatták tovább.

A kis csapat kétfelé válva egyszerre indult el Dél felé. Azokat, akik hűek maradtak Jézus hitéhez, lefegyverezték és a török őrség kivont jatagánnal kísérte őket. Az újsütetű igazhitűek fegyveres csapata mellett szintén török lovasság poroszkált, de a handzsárok békésen pihentek a széles övekbe dugva.

- Rodostó lesz ebből, mon générale¹³ - szólt Petőfi a mellette lovagoló Bemhez.

- C' est ça, C' est ça¹⁴ - mondta a tábornok szórakozottan. Rodosto neki nem jelentett semmit, jóllehet lengyel létére minden lehetséges száműzetési helyet ismernie kellett volna. Rákóczi-ról is csak annyit tudott, hogy az orosz cár szövetségese volt. Különben is már a zsebében lapult a szultáni fermán¹⁵, amely őt Aleppo város helytartójává nevezte ki. Aleppo ugyan messze van Varsótól, de még mindig jobb, mint a Péter-Pál erőd¹⁶ nyirkos kazamatái, vagy Szent Ilona szigete, ahol hajdanvolt vezére és tüzéerkari kollégája pihente ki hatvan csata fáradalmait¹⁷.

A hosszú út eseménytelenül telt volna el, ha egy kínos közjáték nem zavarja meg. A lengyelek ellátmányt kaptak ugyan: minden állomáson rizses báránnyából főzött piláf várta őket, de sem ez, se az ismeretlen gyümölcsök nem nagyon ízlettek nekik. A kiszáradt torkú ulánusok hiába kaptak zsebpénznek elégséges zsoldot, a muzulmán vidéken vodkára semmiképpen sem számíthattak. A jó katona nemcsak háborúban, hanem békében is leleményes. A nagy melegben kiszáradt torkú fiúk a szmirnai bazárban vettek egy nargile-pipát, és ugyanitt egy ügyeskezdő rézművessel kicsit átalakították. A mester rájött, mi célt szolgál a furcsa szerkezet, de nem tartotta magát illetékesnek arra, hogy a szent könyv szigorú előírásait másokkal is betartassa. Megfizették, megcsinálta.

Egy kis zsák gabona beszerzése nem okozott gondot, így a következő táborhelyen már áhítatosan figyelhették, hogyan csöpög az isteni nedű a tábori kulacsokba.

A régen nélkülözött, és pláne melegen fogyasztott ital megtette hatását. Nemcsak a vodka hiányzott a legényeknek. Egy erősen ittas katona erőszakoskodni kezdett a tábor körül kíváncsian bámészkodó lányokkal.

¹³ Tábornok úr – tulajdonképpen „tábornokom” (francia). A birtokviszony itt a franciában és a magyarban is hiányzó vocatívust, a megszólító esetet hivatott helyettesíteni.

¹⁴ Úgy van, valóban (francia).

¹⁵ Szultáni rendelet, okirat. Forrása a perzsa „farmán” (rendelet). Hazai vonatkozásban arról ismert, hogy ilyen rendeletek alapján zárták a magyar követeket a Héttorony erődbe. Ez jelentette a hadüzenetet.

¹⁶ A Héttorony orosz megfelelője Szent-Péterváron, azzal a különbséggel, hogy ide nemcsak a politikai foglyokat temették életfogytiglan el, hanem a XVIII. század eleje óta az orosz uralkodók is ide temetkeztek.

¹⁷ Mind Napoleon, mind Bem tüzérszti iskolát végzett. Bem fiatal korában résztvett a napoleoni Nagy Hadsereg vereséggel végződött oroszországi hadjáratában. Az oroszok elleni harcról a későbbiekben sem tudott leszokni.

A sikoltozásra előfutott az őrség, és a dülöngélő fiút Bem sátrához vezették. A tábornok az ilyesmit sohasem tűrte, és a renitens katonát vezéri jogánál fogva halálra ítélte.

Petőfi kegyelmet kért.

- Gondolja meg, mon générale, milyen nehéz a szolgálat otthonuktól távol, idegen földön. A fiú, ha lehetőséget ad számára, vérével mossa le hibáját.

Bem hajthatatlan maradt.

- Mon fils, a lengyel sors már csak olyan, hogy külföldön kell küzdenünk hazánk szabadságáért. Fiaink ott nyugszanak a spanyol olajfák alatt, és látták őket meghalni az orosz nyírfák is. Sajnos egyelőre hiába, de nincs még veszve Lengyelország...

Egy uralkodó hadserege megengedheti katonáinak a kilengéseket, a szabadrablást az elfoglalt városokban. Egy népi hadsereg erejét csak a lakosság támogatása jelentheti. Ebben nincs pardon. Fegyelmezettebbnek kell lennünk, mint a pálcával nevelt porosz gyalogságnak. Tekints engem kockafejű, vaskalapos öreg katonának, de nekem már az sem tetszett, hogy kihajtott inggallérral száguldoztál a csatatéren, de eltűrted, mert egy költő azt is megengedheti magának, hogy alanyeset helyett tárgyesetet használjon. Az ítéletet végre kell hajtani.

A szerencsétlen mazowszei parasztleány bekötött szemmel, holtan bukott előre a köves sivatagban.

A sortűz tompa dörrenésére elszakadt egy szál a költő és Bem baráti kötelékében.

Kétheti lovaglás után feltűntek Aleppo időrágta és földrengés-rongálta falai. Aleppo valaha a Török Birodalom stratégiailag fontos és élénk kereskedelmű városa volt: innen indultak az utak Damaszkusz és az Eufratesz mentén – Bagdad felé. Régi fényéből azonban már semmi sem maradt. A laktanyául szolgáló fellegrát úgy-ahogy helyreállították, és lakható állapotban volt a téglából épített kormányzói palota is. A vár alatti külvárosok lapostetős, a szűk sikátorok felé ablaktalan, belső udvarra nyíló vályogházai még mindig sokkal lakályosabbak voltak, mint az arabok-lakta viskók, amelyek körbevették a várfalat. Távolabb álltak a beduinok szegényes sátrai.

Bem József muzulmánként

A tábornokot természetesen a kormányzói palotában szállásolták el. Hamarosan kiderült, hogy a Magas Porta nem véletlenül küldte Bemet Aleppoba. A környék arab és beduin dolgozói között egyre nőtt a gyűlölet az idegen elnyomók, a törökök ellen. A Díván úgy gondolta, hogy Bem – jóllehet gyakorlatát a barikád másik oldalán szerezte – alkalmas lehet a város megvédésére.

Petőfi is a palotában kapott egy tágas, boltozatos szobát. A kellemesen hűs helyiséget csak faragott rács választotta el az udvartól. Maga is csodálkozott azon, hogy az elmúlt igencsak mozgalmas évek után mennyire élvezi a nyugalmat és a csendet, melyet csak néha zavart meg az udvaron gyakorlatozó janicsárok zaja. A hazai szűnyogok szíriai rokonainak állandó zümmögését már fel sem vette. Heverőjén végignyúlva, más könyv híján naphosszat a hajógépésztől kapott latin betűs török nyelvkönyvet tanulgatta. Amint haladt előre a turkológiában, egyre több magyar szó török megfelelőjét fedezte fel, és kételkedni kezdett tudós barátai véleményében, hogy a magyarok a távoli erdőlakó finnek nyelvrokonai. Nem mintha szégyellte volna a halszagú atyafiságot – a világszabadság internacionalista költőjétől semmi sem állt távolabb, mint a szűkkeblű délibábos nacionalizmus, - hiszen nála senki sem szapulta elkeseredettebben haladni rest honfitársait.

A gimnáziumból annak idején eltanácsolt fiatalember gyorsan tanult. A pudding próbája az evés, a grammatikáé – a beszéd. Kiment a városba. Beszédbe elegyedett az arab kunyhók lakóival, a piacon terményeiket kínáló földművesekkel. Felkereste a beduin sátrakat is. Mindenki panaszkodott a mérhetetlen adókra, az alig fizetett török katonaság erőszakoskodására, a tisztviselők megvesztegethetőségére. Petőfi érzékeny füle hallotta a közeledő földrengés morajlását. Szerette ezt az ismerős hangot.

Egyszer délután, hosszú csavargás után egy külvárosi teázóba tért be. A hosszú helyiség egyik sötét sarkában alacsony, színes szőnyeggel letakart emelvényen tíz fiatalember kuporgott. Kis, fületlen csészéjükben zöld teájukat kortyolgatva, élénken beszélgettek. Az égőszemű, szakállas teázók élesen elütöttek a többi hallgatag, paraszt-kinézetű vendégtől. Egyeseknek könyv volt a kezében, akadt köztük francia nyelvű is. Általában tanult, medresszét járt embereknek tűntek, és néhányuk a hosszú, török köpeny felett európai szabású zakót viselt.

Petőfi hallgatta a vitatkozó fiatalokat, majd udvariasan engedélyt kért arra, hogy hozzájuk csatlakozzon. Szívesen szorítottak neki helyet.

A fiatalok – amint kiderült – azt határozták el, hogy fellázítják az elnyomottakat, és kiszabadítják egyik társukat, aki a vár tömlöcében raboskodott. Petőfi javasolta, hogy az akciót a beduin vásár alkalmára időzítsék, amikor sokan gyűlnek a városban össze. Ilyenkor célszerű – mondta – a katonaság nyomdáját is lefoglalni, és a követeléseket röplapokon terjeszteni. Nem hatástalan egy, az erre a napra írt költemény elszavalása sem. Feltétlenül gondoskodni kell a városban működő egyházi főiskola hallgatóinak megnyeréséről is.

A fiatalok látták, hogy hozzáértő emberrel van dolguk, és közös megegyezéssel vezérükké választották. A szükséges vers alapvető gondolatait Petőfi prózában mondta el, ezeket tette át az egyik jelenlévő a bonyolult perzsa szabályok szerint szerkesztett lelkesítő költeménnyé.

Petőfi tudta, hogy a szabadságvágy nem ismer határokat, és az elnyomás ellen mindenütt küzdeni kell.

Bem másként gondolkodott. Ő is érezte az elnyomók uralmának kegyetlenségét, de tapasztaltabb, világlátott ember lévén a problémát

szélesebb, európai horizontot átfogva vizsgálta. Tudta, hogy az orosz kolosszust csak a nyugati nagyhatalmak összefogása kényszerítheti a lengyel és magyar függetlenség elfogadására, és a támadás stratégiailag leginkább Dél, Törökország felől képzelhető el. Ehhez pedig – amennyire lehet –, meg kell őrizni a török birodalom amúgy is gyenge lábón álló hatalmát minden belső zavargással szemben.

Ezért készült az érlelődő lázadás elfojtására. Különös, touloni¹⁸ gondossággal helyezte el ócska, még az előző században öntött ágyúit és ellenőrizte, hogy a kartáccsal töltött ágyúk mellett a tüzérek éjjel-nappal égő kanóccal álljanak készenlétben.

Petőfi és Bem viszonya végletesen megromlott, amikor a költő „Palota és sátor” című verse a tábornok-basa kezébe jutott. A vita hevében Petőfi hol azt mondta, hogy párbajra hívja ki és lelövi, mert ő meglehetősen tud lőni, hol meg azt, hogy nem ő tépte le a tábornok homlokáról a babért, hanem saját maga rejtette azt piros török fövege alá.

Az egyre élesedő szópárbajt az új szárnysegéd szakította félbe jelentve, hogy megérkezett Európából a várva-várt posta. A csomagban – egy évre visszamenőleg – magyarországi újságok is voltak. Ezekre Petőfi csapott le, hóna alá kapta az újságköteget, és lázasan olvasni kezdett. A hírlapok között társasági híreket közlő pletyka-lapok is voltak. Ezekből megtudta, hogy szeretett hitvesét egy marosvásárhelyi jótékonyági bálon – virágokkal díszített matlasszé ruhában – egy, az ujdónász szerint rendkívül megnyerő modorú osztrák tiszt oldalán látták a nyitó waltzert táncolni. A tiszt a megszálló orosz csapatok mellé beosztott osztrák tanácsadó, Anton Hayek őrnagy tánctudása lelkes fogadtatásra talált a megjelent előkelőségek körében.

Egy levelező, aki magát a „Múzsák barátjának” nevezi, arról tudósít, hogy az ifjú párt Tusnádfürdőn látta kart-karba öltve sétálni, és külön kiemeli, hogy az ifjasszony, akiben a néhai Petőfi Sándor hitvesét vélte felismerni, csipkével díszített lila napernyőt viselt, amely rendkívül kellemdúsan mutatott lovagja hófehér egyenruhája mellett.

A lapok „Hatósági tudósítások” rovata szóról-szóra hozta Anton Hayek őrnagy jelentését, amelyben közli, hogy látta Petőfi holttestét a segesvári csataterén. Bizonyítékképp a jelentés kitér arra, hogy a halottól nem messze egy köteg magyar katonai dekoráció feküdt, valamint Bem

¹⁸ A fiatal, még ismeretlen Napoleon a tüzérség célszerű elhelyezésével nyerte meg a touloni csatát. Azóta is ez lett minden katonai karrierre vágyó tiszt vágya. Toulonról álmodozik Bolkonszkij herceg is. V.ö.: Tolsztoj: Háború és béke.

kiáltványainak magyar nyelvű fordítása, amelynek stílusában a felkért szakértők a költő jellegzetes szófordulataira ismertek¹⁹.

Nem volt nehéz kikétszerkettőzni, hogy a szerelmes hadfi Júlia rimánkodására állította össze a halotti bizonyítványnak is beillő jelentést, amellyel pedig szépen induló hivatali előmenetelét kockáztatta.

A románc, úgy látszik nem tartott sokáig, mert egy később kelt rövid hír azt közli, hogy özvegy Petőfi Sándorné Szendrey Júlia és Horváth Árpád, az oklevél és címertan nyilvános rendes egyetemi tanára házasságot kötöttek.

- Miért? Miért? Talán azért, hogy a mindenki által feltehetőleg rosszalott viszonyt a tisztességes házasság menyasszonyi fátylával leplezze. Hát erre való az özvegyi fátyol? Kígyót melengettem... - gondolta volna, de ilyen elkoptatott frázis nem is jutott eszébe. Gyarlóság, asszony a neved! – így sokkal jobb, de mintha valahol már olvastam volna.

- Nemhogy hazám szabadságát nem sikerült verseimmel kivívni, de egy akaratos fruska szerelmét sem tudtam biztosítani. Se szabadság, se szerelem – verset pedig többet nem írunk. Kettészakítjuk lantunk húrjait – pontum.

A várudvarból kopácsolás hallatszott, az utászok egy dobogót ácsoltak. Az emelvényt laza csoportokban nevetgélő katonák vették körül. Sokan voltak. Úgy látszott, mindenki eljött, aki nem volt szolgálatban, sőt a készültségnek is megengedték, hogy résztvegyen a készülődő eseményen.

A kis színpadszerű alkotmány éppen Petőfi ablaka előtt állott.

Megint kivégzés lesz, - gondolta keserűen. – Megint egy fegyelmetlen fiú esik áldozatul a szoldateszka önkényének.

De tévedett.

A korrallal haladni akaró török hadvezetés, ha már a csapatokat modern fegyverekkel nem tudta felszerelni, legalább a legénység szórakoztatásáról kívánt gondoskodni. Most is az Anatóliai Hadsereg Mozgó Táborig Színháza készült előadást tartani az ostromot feszült idegállapotban váró katonák számára. Az esztrád-műsor eunuchnak öltözött konferansziéja eunuch-hangon rikácsolta el vaskosnak tűnő tréfáit. A nézők hahotáztak, Petőfi persze nem értette a vicceket. Amikor énekszámok kezdődtek, lement az udvarra és beállt a katonák közé.

¹⁹ Ez az adat Anton Hayek későbbi jelentéseitől eltérően természetesen ismert volt. Az alapozta meg „hitelt érdemlő módon” a költő halálával kapcsolatos tévhitet.

Legjobban az aprótermetű bohócruhás, törékeny kislány tetszett. Bemelegítésképpen bukfenceket és cigánykerekeket hányt a tenyérszínpadon. Fekete göndör fürtjei kikandikáltak csúcsos, pomponnal díszített süvege alól. Az artistaszámok után – Petőfi nagy bánatára – kezeckéit mellén keresztbe téve meghajolt a nagyérdemű publikuma előtt. Ám hál' Istennek műsora ezzel nem ért véget.

Gyönyörű szoprán hangon párizsi sanzonokat kezdett énekelni tökéletes dél-francia kiejtéssel, majd egyre gyorsabb operett-melódiák következtek. A viharos ritmusú előadást kánkán-mozdulatokkal kísérte, egymagában egy egész tánckart helyettesítve. A piros bohóc-bugyogó persze valamelyest csökkentette a produkció hatását, de nem annyira, hogy amikor az előadás végeztével a hallgatóság körülvette a fellépő művészeket, Petőfi ne furakodott volna oda a bohócruhás chansonette-hez. A nő közlől már nem látszott gyermeklánynak. Kiderült, hogy görög származású (legalábbis az anyja görög), de apja valahonnan a levantei tenger habjaiból bukkant rövid időre fel. Mielőtt a hadsereg színészcsoportjához csatlakozott volna, Alexandriában, a „Beau capitaine”-hez címzett kikötői lokálban énekelt, de a tulajdonos szerint túl sovány volt a hájrezgető hastánchoz.

- De igazán főleg énekeltem, effendi. Csak néha, nagy forgalom esetén kellett felmennem az emeletre kisegíteni. Azóta is irtózom a fokhagyma szagú, izzadt férfiak durva közeledésétől. Nem kísérne, kísérlél haza?

A félreérthetetlen kérésnek nem lehetett, de Petőfi igazán nem is akart ellenállni.

- Italom nincs, az errefelé nehezen szerezhető be, de előtte gyűjtsunk rá, - mondta már selyempongyolában a színésznő. Maga hosszú egyiptomi cigarettát vett elő, de vendégének ópiummal kevert dohányt tett a pipájába, és egy sanzont dúdolva behúzta a függönyt.

Hajnalban Petőfi megkérte a művésznő kezét²⁰. A színésznő kacagva beleegyezett. Magukra kapkodták ruhájukat, elszaladtak a muftihoz, felébresztették azzal a követeléssel, hogy azonnal adja őket össze. A szokatlan időpont ellenére a mufti nem ellenkezett, de kérte Petőfitől a betérést igazoló iratokat. Ezeket azonban a határon elfelejtették kiállítani. Hiába esküdözött a művésznő: ő saját szemével látta, és minden érzékszervével tapasztalta, hogy Petőfi igazhitű muzulmán.

²⁰ Az erős felindulásban elkövetett lánykérés Petőfi régi szokása volt. Így akarta feleségül venni Debrecenben a híres színésznőt, Prielle Kornéliát. A villámgyors házasságot a felek vallásának különbségéből adódó adminisztratív nehézségek akadályozták meg.

- Kisasszony, lehet, hogy ön e tárgyban igen járatos, és több ilyesmit látott, mint egy sorozóorvos, de mégis eltéveszthette a vallást – akadékoskodott a mufti, és hajthatatlan maradt²¹.

Petőfi bánatosan bandukolt haza.

Bem már talpon volt. Minden pillanatban várta a felkelők ostromát. Amikor meglátta a zilált állapotban lévő költőt, arra gondolt, hogy meg kell mentenie a fiatalembert a várható mézszárlás látványától, vagy attól, hogy elessen a harcban, akármelyik oldalra áll is. Visszahívta a palota tornáca előtt felnyergelt lova mellett várakozó futárt, és a lepecsételt borítékot az elsápadt Petőfi kezébe nyomta.

- Vidd el ezt a fontos jelentést Sztambulba. Irány: Észak-nyugat; indulás: azonnal!

Petőfi mintegy félálomban engedelmeskedett. A kíséretül melléadott fél szakasz lovassal együtt kilovagoltak a városkapun. Alig haladtak párszáz lépést, amikor megdördültek az ágyúk: megkezdődött az ostrom. Petőfi tudta, hogy a védők fognak győzni, hisz Bem a vezérük.

- . - . - . -

²¹ A vallási beavatás rituális szertartásának fizikai nyomai a különböző közel-keleti vallásokban nagyon hasonlóak. A bölcs mufti jogosan kételkedett. Ez a megtévesztő hasonlóság jól jön napjainkban is a térség fogságba esett kémeinek.

Amikor a sztambuli hadügyminisztériumban átadta a borítékot (a teljesen érdektelen élelmezési – létszámösszesítés volt benne), már várta a hír, hogy a szultán katonái győztek, de Bem meghalt. A sok dicsőséges vereség után ez volt Bem egyetlen szégyenteljes győzelme.

A szeretett tábornok halála után Petőfi nem akart az Isten háta mögötti Aleppóba visszatérni. Szép kézírása, valamint angol és francia nyelvtudása miatt a hadügyminisztérium Nemzetközi Kapcsolatok Osztályára osztották be. Az NKO-nak szüksége volt ilyen emberekre, mert készülődött a nagy háború Oroszország ellen, amelyben Franciaország és Anglia támogatásáról, sőt, fegyveres segítségéről biztosította a Portát. Petőfi, aki a háborútól, főleg ha Ausztria is belekeveredik, hazája felszabadulását remélte, ha nem is lelkesen, de végezte a hivatali aprómunkát. Különböző irományok összefésülésében még újságszerkesztő korában gyakorlatot szerzett, és így szép kerek összefoglaló értékelések kerültek ki keze alól.

Ekkor – először és utoljára – hazalátogatott Magyarországra.

A dolog a következőképpen történt.

Magyarországon ebben az időben sok szélhámos, kihasználva a költő népszerűségét, Petőfi Sándornak adta ki magát, bekopogtak a nemesi kúriákra, sőt a módosabb parasztházakba is, hogy pár forint, vagy csak egy jó vacsora erejéig kamatoztassák a költő iránti rajongást.

Kempen, a császári rendőrminiszter természetesen tudott ezekről a csirkefogókról, de esze ágában sem volt őket lefogatni, sőt maga is beöltöztette egy-két ügynökét Petőfinek. Az ál-Petőfik egyrészt koptatták a költő dicsőségét, másrészt akaratlanul is jelezték a hatóságnak, hol fogadják szívesen a márciusi forradalom hőseit.

Az ál-Petőfik rendszertelen, Brown-féle mozgása óhatatlanul sok galibával járt. Előfordult, hogy ugyanarra a helyre egyszerre két Petőfi is érkezett, őket persze megverték és kidobták, és ezzel a többi kolléga üzletmenetét is rontották. Kevésbé felkészült Petőfik oda is elmentek, ahol a valódi is járt – márpedig sokfelé járt az országban. A kudarc itt is előrelátható lehetett volna.

A legidősebb, közel hetven éves ál-Petőfi, aki fiatalabb korában már, mint ál-Csokonai is dolgozott, elhatározta, hogy véget vet a zűrzavaros állapotoknak, és megalapítja az ál-Petőfik Szövetségét (ÁPSZ), összehívja kortársait, és hogy a konfliktusokat elkerüljék, érdekszférákra osztja fel az országot. Az alakuló ülés helyszínéül egy Kecskemét környékén, a pusztában megbújó csárdát jelölt ki.

A bécsi rendőrség azonnal értesült a készülődő eseményről, sőt az ott dolgozó török hírszerző is rutinszerűen megtáviratozta az infót az isztanbuli minisztériumnak. A még iktatásra sem méltó érdektelen jelentés ott kallódott valamelyik íróasztalon, amikor Petőfi kezébe került.

A költőt nagyon meghatotta dicsőségének és hírnevének ilyen torz megnyilvánulása is, és nem számolva a lehetséges következményekkel elhatározta, hogy megismerkedik alteregóival.

Minden nehézség nélkül sikerült egy Alex Petersen névre kiállított dán útlevelet szereznie és jegyet váltott az Izmail és Passau között közlekedő gőzösre. Dunaföldvárnál kiszállt, utazótáskájába rejtette kockás utiköpenyét és gyalogszerrel nekivágott az ismerős és hön szeretett Kiskunságnak. Nem volt szüksége álöltözetre. Ha zsandárral találkozik, az bizonyára ál-Petőfinek nézi és nem gondol arra, hogy egy ál-ál-Petőfivel van dolga.

Amikor megérkezett a csárdába, a gyűlés már végefelé közeledett. A főszervező előkészítő anyagként már kiosztotta az elkerülendő helyek jegyzékét, a költő magyarországi utazásainak nagy fáradtsággal összeállított és meglehetősen pontos térképét, és a résztvevők között kisorsolták a koncessziós területeket.

A sorhúzást általános zúgolódás követte. Az istenhátamögötti felvidéki megyék senkinek sem kellettek. Mit hallottak a tót parasztok Petőfiről! Különb is, a savanyú juhsajt nem magyar gyomornak való! A műveltebb városok: Pest, Debrecen, Kolozsvár – ugyancsak népszerűtlenek voltak. Túl sok helyen lóg Petőfi arcképe, sőt bekeretezve, üveg alatt az a megható színes olajnyomat is, amelyen a csatatéren haldokló költő saját vérével írja utolsó versét. Mindenki a módos alföldi falvakat akarta.

Miután nagy nehezen egyességre jutottak, hátra volt még az ÁPSZ elnökének megválasztása. A rang jelentős előnyt biztosított, mert a szövetség tagjai kötelezték magukat, hogy jövedelmük öt percentjét a postaköltség és egyéb adminisztrációs kiadás fedezésére átutalják az elölülőnek.

A duhaj dalidóvá fajuló záróértekezleten hosszas vita után úgy döntöttek, az legyen az elnök, aki legjobban hasonlít az igazi, bár senki által nem látott, de képről ismert Petőfihez. A költő maga is beállt a sorba, és a sok Petőfi egyenként elvonult a kármentő előtt. Az egyik féllábú elnök-aspiránst azonnal kiszuperálták, hiába bizonygatta, hogy így sokkal több adományra számíthat és különben is lábát valamelyik csatában egy százfontos ágyúgolyó szakíthatta volna le. Egy másik jelentkezőt túlkorosnak találtak. Petőfi elég sok szavazatot kapott, mert életkora és egész megjelenése teljesen megfelelőnek látszott, de ez is csak a harmadik helyre volt elégséges.

A gyűlés az újonnan megválasztott elnök, egy jogi akadémiát félig végzett csabai nyomdászsegéd lelkesítő – óvó zárszavával ért véget. A résztvevők útnak indultak, hogy újabb diadalokat arassanak duzzogó nemesek vendégszerető házánál és hókeblű hajadonok budoárjaiban.

Petőfi a hajóállomásra már ismét dán utazóként érkezett meg. A hajó indulásáig még volt egy pár nap hátra. Szobát vett ki a fogadóban és a pikoló-fióval meghozatta az irodalmi lapokat. Az újságok tele voltak rosszabbnál-rosszabb „Petőfi versekkel”. Mindenki őt utánozta. A költő ismét megbizonyosodott arról, hogy az álmok nem hazudnak: híre-neve örökké él. A pocsék versezetek görbe tükrében azonban azt is meglátta, hogy stílusa tovább úgy sem volna folytatható, és örült annak, hogy egyszer s mindenkorra felhagyott a versírással.

Amikor ismét szolgálattételre jelentkezett az isztambuli hadügyminisztériumban, már javában gyülekezett az Oroszország elleni háborúban résztvevő inváziós haderő. Hafiz bejt – immár alezredesi rangban – az angol és francia csapatok mellé összekötőnek osztották be. Amikor megérkezett az észak-anatóliai tengerpartra, az angolok már tábornok vertek és várták az indulási parancsot. Petőfi éjszaka álmatlanul kószált a szabályos rendben, elvágólag felállított sátrak között és a hazája sorsát eldöntő ütközetre gondolt.

Az angol parancsnok szintén nem tudott aludni. Kombinált hadműveletről lévén szó, Őfelsége kormánya az expedíciós hadtest vezetésével egy öreg tengernagyot bízott meg, aki még Nelson mellett tüntette ki magát. Az álmatlanságtól gyötört öreg admirális hálóköntösben sétált sátra előtt, amikor a hajnali pirkadatban meglátta a partraszálló francia csapatokat.

Azonnal felismerte az ismerős kék zubbonyokat. Egy pillanatig sem tétovázott. Riadót fújatott, a sátrak közül előbotorkáló katonáit négyszögbe állíttatta és már tüzet akart vezényelni, amikor Petőfi lélekszakadva odarohant

- Mylord, ezek az önök szövetségesei” – kiáltotta Petőfi, Shakespeare-korabeli angolságával.

- De hiszen franciák! – erősködött a tengernagy, aki csak ifjúkorára emlékezett, és az azóta elmúlt negyven év eseményeit tökéletesen elfelejtette. Végül is az odaérkező fiatalabb tisztek magyarázták el a politikai helyzet időközben bekövetkezett változásait.

- Well – mondta az admirális –, Angliának nincsenek állandó szövetségesei, vagy állandó ellenségei, csak állandó érdekei vannak. Oszolj!

Krimi háború

Végre elérkezett az invázió várvavárt napja, amelyet a vezérkari iratokban nagy történelmi előrelátással „D-nap” kódjellel tüntettek fel. Petőfi az angol tengernagyi zászlóshajóról figyelte a Krím-félsziget

közeledő körvonalait és az első tengerészgyalogos osztagokkal egyidőben kapaszkodott fel a meredek partra.

A hosszú, véres háború váltakozó szerencsével folyt. Petőfi az angolok oldalán minden csatában résztvett, hol gyalogosan, hol lovon. Az angol huszároktól elleste, hogy az előretartott pikával rohamozó orosz lovasok támadását motollaként körbeforgatott karddal kell fogadni, és miután félreütötte a dzsidát az ellenség oldalról sebezhető. Az egyenruhát itt sem tudta megszokni. Az angoloknak ez egy cseppet volt „shocking”. Emlékeztek arra, hogy Wellington cilinderben és frakkban nyerte meg nekik a Waterloo-i csatát.

Petőfi alig várta, mikor látja meg a forró, napégette csatamezőkön fehér zubbonyban, feketére lakkozott mellvértben, takaros sisakban az osztrák hadsereg vasas németjeit. Minden politikai logika szerint az osztrák császárnak részt kellett volna vennie a háborúban, hogy megsegítse az oroszokat, akiknek trónját köszönhette, és minden katonai logika szerint ezt a háborút el is kellett volna vesztenie.

Az oroszok osztrák segítség nélkül is vesztesre álltak.

Az egyik utolsó csatában egy orosz üteget kellett elfoglalni. A haditerv szerint az angol egység egy szomszédos völgyben előrelovagolt és a gyalogsággal alig fedezett, hátulról védtelen orosz tüzérség mögé kerül. A feladattal az addig óvott, főleg arisztokrata fiatalokból toborozott könnyűlovassági brigádot bízták meg: hadd szerezzenek a fiúk is hadi kitüntetések. Petőfi természetesen velük tartott.

A szűk völgyben az angol lovasság nem tudott kibontakozni. Sűrű tömegben ügettek felfelé, amikor észrevették, hogy eltévesztették a völgyet és egyenesen az orosz ágyúk fenyegető csövei felé rohannak. Visszafordulni nem volt mód. Egyetlen lehetőség maradt, minél gyorsabban előrevágtatni és lekasabolni a tüzéreket.

Az orosz üteg parancsnoka, Tolsztoj kapitány szivarját rágva kivárt, és csak akkor vezényelt tüzet, amikor a nyúlánk, finom arcú legények vonásait tisztán ki tudta venni.²² Már az első sortűz lefektette az elől vágtatókat. A hátsó sorok nem tudtak megállni, legázolták az elesetteket, hogy azután a gyakorlott tüzérek sűrűn, pontos időközökben leadott

²² Erről a haditettéről a szófukarsággal nem vádolható L.N. Tolsztoj, talán szerénységéből nem tesz említést a „Szevasztopoli elbeszélések” című művében. Az ütközetet részletesen bemutatja a „Light brigade” című angol film (rendező: Tony Richardson, 1968), amelyet Magyarországon a „Könnyűlovasság támadása” címmel vetítettek.

össztüzei velük is végezzenek. Az életben maradottak megfordították ágaskodó lovaikat, és hanyatt-homlok vágattak vissza.

Petőfi nem volt közöttük.

III. RÉSZ

OROSZORSZÁG (1855-1859)

Petőfi sebesülten feküdt a kiégett földön. Körülötte grófságnyi birtokok reménybeli örökösei, akik már sohasem vehetik át örökségüket, kifordult belü, fényesre csutakolt szőrű, száz guineat érő lovak. A völgyet nemsokára ellepték a piszkos fehér gimnasztyorkák.²³ Átkutatták az elesett gárdisták gazdag zsákmányt ígérő zsebeit, aki még élt, annak hosszú vékony szuronyukkal adták meg a kegyelemdőfést. Az egyszerű civil szabású zsávolyruhába öltözött költőnél nem reméltek komolyabb értéket, hordágyra tették és elvitték a kötözőhelyre.

A viaszosvászon kötényben, könyékig feltűrt ingben, reggeltől-estig operáló sebészek csodát műveltek. Értették is a mesterségüket, mert a kormány az orvosi karok professzorait is mozgósította. Petőfi napról-napra gyógyult, de tudta, hogy nem az életnek gyógyul. Vagy mint polgári ruhában fogságba esett kémet állítják falhoz, vagy ha az orosz elhárítás felfedi kilétét, és kiadják Ausztriának, sorsa akkor is megpecsételődik. A hatóságok valóban hamarosan kiderítették, hogy a törökül alig beszélő, iratai szerint Hafiz bej nevű hadifogoly, aki orvosaival és őrzőivel valamilyen oroszhoz hasonló – felhetőleg szlovák – nyelven érintkezik, nem lehet más, mint a hírhedt republikánus magyar költő, Petőfi Sándor.

Amint mozgítható állapotba került, a békekötés után az ilyenkor szokásos hadifogoly-csere keretében nem adták vissza a törököknek, hanem az ország belsejébe visszaözönlő csapatokat szállító vonatok egyikhez különkocsit csatoltak, és abban vitték Petőfit zsandárok őrizete alatt a pétervári Péter-Pál erődbe.

²³ Gimnasztyorka, szószerint: tornadressz. Ezt az orosz-ukrán férfi népviselethez hasonló szabású zubbonyt használta az orosz hadsereg fehér színben, mert a rejtőzködést elősegítő terepszínt a XIX. században még férfiatlannak találták. Az 1950-es évek második felében a Magyar Néphadsereg katonái is ezt viselték. Napjainkban már csak népi táncsoportok jelmezeként tűnik fel. A gimnasztyorkák azért voltak piszkosak, mert jóllehet a legénységet gyakran vitték gőzfürdőbe tisztálkodni, de az ingek kéthetente esedékes mosása helyett az intendatúra azok kéthetenkénti kifordítását írta elő, ami egy sokszázézes hadsereg esetén jelentős – és zsebrevágható – mosószer megtakarítást eredményezett.

Péter-Pál erőd

A rendőrminiszter jelentéstételre jelentkezett a cárnál. Előterjesztésében javasolta, hogy adják ki Petőfit Ausztriának.

- Annyit ért exellenciád a politikához, mint a disznó a narancsokhoz, – utasította vissza a cár a javaslatot (így fejezik ki az oroszok a hajdú és a harangöntés viszonyát) – vezettesse elém ezt a Petőfit!

A cár, aki neheztelt Ausztriára, mert a – kríminek elnevezett – háborúban cserbenhagyta, maga akarta felhasználni Petőfi ismert Ausztriai gyűlöletét. Pedig ha hallgat rendőrminiszterére, több borsot törhetett volna a perfid Ausztria orra alá. Ferenc József a magyarokkal való megbékélésre készült. Ifjú hitvesével, a világszép Erzsébettel²⁴ magyarországi propaganda körútra indult. Országszerte diadalkapukat ácsoltak akasztófák helyett. Ebben a helyzetben igencsak kínos lett volna az ötszázegyedik walesi bárd főbenjáró pere, az első ötszáz is elég sok kellemetlenséget okozott.²⁵

Ennyire ravasz azonban az új cár sem volt.

Petőfit először is egy emeleti ablakos cellában helyezték el. A megszokott hajdinakása mellett húst is kapott. A börtönorvos is megvizsgálta sebesülését, és közölte, hogy hála a hazai orvostudomány fejlettségének, állapota nem hagy maga után kívánnivalót. Majd amikor a

²⁴ Nem tévesztendő össze a hasonló nevű Goldenblum (Aranyvirág) Erzsébettel.

²⁵ A császárlátogatás kapcsán írta Arany János „A walesi bárdok” című költeményt, amelyben a sajtószabadság korabeli hiányosságaira hívta fel a figyelmet.

szürke darócruha helyett civilruhát is beadtak neki, közölték, hogy magához a cárhoz viszik audienciára.

- Vajon mit akarhat a bátyuska? A száműzetést, vagy a halálos ítélettel egyenértékű kitoloncolási végzést alacsonyabb szinten is lehet közölni.

A rab elgondolkodott azon, szóbaálljon-e egyáltalán a cárral, az akasztanivaló királyok egyikével? Végül meggyőzte magát. Ha 1849 végzetes őszén a magyar minisztérium, amelyre ő személy szerint a kutyáját se bízta volna, komolyan fontolóra vette, hogy a trónt az orosz cárnak, vagy egyik rokonának ajánlja fel, akkor egy rövid beszélgetést esetleg ő is megengedhet magának.

Nem sok ideje volt az elmélkedésre, csak éppen annyi, amennyi idő alatt a kocsi átért a túlpartra a hajóhídon. Kísérője nem csendőr volt, hanem láthatólag valami udvari tisztviselőféle, aki udvariasan, de büszkén hívta fel Petőfi figyelmét a Néva-parton sorakozó palotákra.

- Ez a mi Velencénk, - lelkendezett az alkalmi idegenvezető, - és az ott szemben a Téli Palota. Nemrég leégett, de helyreállították, és most szebb, mint valaha.

- Le fog az még nektek égni, de remélem, hogy a cárotok is benne ég, - gondolta Petőfi, aki nem figyelt a magyarázatra, mert az uralkodóhoz intézendő, tőle telhető legudvariasabb, de kemény szavakat fogalmazta.

A kihallgatás az orosz cárok anyanyelvén, franciául folyt²⁶.

- Üdvözlöm, Alekszandr Sztjepanovics, - állt fel a cár karszékéből, amely óriási íróasztala mögött állt. Kezet nem nyújtott.

- Üdvözlöm, Vôtre Majesté,²⁷ - mormolt el egy köszönésfélét Petőfi.

- Azért fárasztottam ide, hogy az ön további sorsát és együttműködésünk lehetőségét megbeszéljük. Tudom, hogy a magamfajtaival az olyanok, mint ön, két esetben dolgoznak együtt: ha megvesztegettük őket, - és higgye el, ezen téren lehetőségeim gyakorlatilag korlátlanok, - vagy ha érdekeink találkoznak. Ismerve önt, az első változat

²⁶ Az aktuális cár nagybátyja egy tárgyaláson megdöbbenően tapasztalta, hogy mennyivel jobban tud franciául, mint az olasz születésű Napoleon, aki pedig a Francia Köztársaság császára volt.

²⁷ Őfelsége (francia)

eszembe sem jutott, viszont több olyan pontot is találtam, amelyben érzelmeink közösek.

Különböző megfontolásokból ugyan, de mindketten gyűlöljük Ausztriát, az Osztrák Császárság felbomlasztását mindketten kívánjuk. Ez már önmagában megalapozhatná gyümölcsöző együttműködésünket.

- Azonkívül tudnia kell, - folytatta a cár – hogy birodalmamban a jobbágyok felszabadítására készülök. Ez önnek is szívügye.

Tanulmányoztam az önök 1848. áprilisában megalkotott törvényeinek idevonatkozó passzusait, amelyeket bölcsnek és megalapozottnak találtam. Sajnálatos, hogy később a dolgok elfajultak és ez megboldogult édesapámat fegyveres intervencióra kényszerítette.²⁸

II. Sándor cár

Persze könnyű utólag okosnak lenni, de én 1849-ben másképp jártam volna el. A lázadás elfojtása után, vállalva a meggyengült Ausztriával való háborús konfliktus kockázatát, csapataimat ideiglenesen Magyarországon állomásoztatva, egy baráti országot alakítottam volna ki, akár perszonálúnióban Oroszországgal – gondoljon a Lengyel Királyságra 1815-

²⁸ II. Sándor cár apja, I. Miklós verte le osztrák kérésre és saját királyi internacionalista szolidaritásának parancsára, az 1848-49-es szabadságharcot.

1830 között, - vagy akár – *horribile dictu* – megtúrtem volna a köztársasági államformát is. Ez a baráti Magyarország ahelyett, hogy széthasítaná, összekötötte volna természetes szövetségeseink, a szláv népek masszív sávját, amely a Balti tengertől az Adriáig húzódik.²⁹ Nem utolsó sorban Magyarország kiváló gyakorlóterep lett volna, ahol ki lehetett volna kísérletezni, meddig mehetünk el a liberális reformok óvatos bevezetésével anélkül, hogy a rendszer stabilitása veszélybe kerülne.

A hosszú expozé alatt Petőfi lázasan gondolkodott. Át lehet-e térni az osztály alapú politizálásról a nagyhatalmi politizálásra? Lehet-e a szabadság kivívása érdekében a zsarnokok segítségét igénybe venni? Milyen lesz az a szabadság, amelynek megszületésénél egy despota bábáskodott?

Az utóbbi években Petőfi egyre inkább hajlott arra, hogy hazája ügyét világpolitikai összefüggések tükrében vizsgálja. Az Amerikai Egyesült Államok, a szabadság minta-országa is a Francia Királyság szuronyainak segítségével jött létre...

- *Vôtre Majesté*, támogatom elképzeléseit, - válaszolta röviden.

Az erőviszonyok enyhén szólva jelentős különbsége miatt még a pozitív válasz is mehökkentette az uralkodót.

- De van egy feltételem.

A cár felvonta szemöldökét. Ebben a teremben nem szoktak feltételeket támasztani.

- Meg szeretném őrizni inkognitómat. Bizonyára megérti, hogy számomra – már csak az utókor ítélete szempontjából is – kellemetlen lenne, ha kapcsolatunk kitudódna.

- *D'accord, mon chère poète*,³⁰ - bólintott beleegyezőleg a cár. Maga se szívesen vállalta volna nyilvánosan egy közismerten szabadgondolkodó lázadó támogatását.

²⁹ Az orosz határtól nyugatra húzódó lengyel, cseh-szlovák, szerb-horvát vonulatot több mint ezer éve vágja ketté a magyar ék. A trianoni békeszerződés körüli időkben felmerült a javaslat, hogy a nyugat-Dunántúlon keresztül (ahol valóban él pár horvát) kössék össze Szlovákiát és Horvátországot. Ez a geopolitikai probléma azóta sincs megoldva. A szerző reméli, hogy nem is lesz.

³⁰ Egyetértünk, kedves költő barátom (francia).

- A' propos költészet, - tette hozzá búcsúzóul, - hogy ne kelljen cenzoraim otromba akadékoskodásait elviselnie, atyám példáját követve magam leszek költeményeinek cenzora, legalább is addig, amíg ezt a divatjamúlt intézményt birodalmam békéje érdekében fent kell tartanom.³¹

A költő mosolyogva nyugtázta az uralkodói kegyet. A cár nem tudta, hogy ő már nem ír verseket.

Az audienciát tettek követték.

Kormánypénzen, de illegális kiadványnak álcázva, Lipcsében kiadták orosz fordításban Petőfi osztrákellenes verseit. A gyűjteménybe felvették a jobbágyok sanyarú sorsát bemutató költeményeket is. A tiszteletpéldányokkal egyidőben a német kiadó jelentős honoráriumot is átutalt. A kötetben voltak olyan versek is, amelyekre Petőfi nem ismert rá. Ezek eredeti orosz versek voltak, amelyeket haladó orosz költők Petőfi neve alatt, az ő modorában írtak. Petőfi örömmel látta, hogy Oroszországban jóllehet nemesebb indítékkal, de szintén működnek ál-Petőfik.

Ezzel egyidőben Petőfit – azaz már Alekszandr Petrovot – segédszerkesztőnek nevezték ki a félhivatalos „Szvobodnoe Szlovo” című újsághoz, amelynek idegennyelvű mutációját „Freiheit”³² címmel terjesztették külföldön. Ebben a lapban jelentek meg cikkei, amelyekben őszinte gyűlölettel ostorozta az osztrák bürokratikus szoldateszka népelnemző politikáját, a nemzetiségek sanyargatását, az erőszakos németesítést.

A Tájékoztatási Hivatal zavarban volt. A cikkek osztrákellenes élét örömmel látta, ugyancsak örült a testvéri szláv nemzetiségek elnyomásáról szóló írásoknak. Ugyanakkor fennállott az áthallás veszélye; az olvasó az ausztriai viszonyokba könnyen behelyettesíthette az orosz állapotokat. Ezért a lap hazai kiadásában a cenzor a cikkek élét tompította és csak a

³¹ Az aktuális cár apja I. Miklós valóban magára vállalta A. Sz. Puskin (1799-1837) költeményeinek cenzúrázását. Ezzel az egyszerű trükkel elérte, hogy az amúgy szókimondó költő róla semmi rosszat nem írt, ellentétben bátyjával – I. Sándorral – akit Puskin állandóan „cikizett”, és ezért ha nem is száműzetéssel, de kitelepítéssel büntették.

³² Svobodnoe Szlovo – Szabad szó (orosz); Freiheit – Szabadság (német). Nem tévesztendő össze a hasonló című, 1945 után Kazahsztánban, a Volga-vidékről száműzött németek számára kiadott újsággal. Ez utóbbi lapot a szerző gyakran látta Alma-Atában magas, szőke copfos, Grätchen típusú kazah lányok kezében. A Svobodnoe Szlovo bekötött évfolyamai hiánytalanul megvannak a Lenin könyvtárban. Az A.P.-vel jelzett cikkekben eddig senki sem sejtette Petőfi szerzőségét. A Freiheit létezéséről csak a titkos cári Kancellária irataiból lehet következtetni, de egyetlen példányát sem találtam meg, még a világ legnagyobb hírlaptára, a British Muzeum sem tud róla. Lehet, hogy a lap meg sem jelent, és a kiadására asszignált összegek máshova, esetleg a kiadó zsebébe vándoroltak.

külföldnek szánt lapban jelentek meg változtatás nélkül Alekszandr Petrov írásai.

Petőfi – életében először – jómódban élt. Háromszobás lakást vett ki a Szennaja ploscsagy egyik bérházában, szobafestőkkel és kárpitosokkal tárgyalt, kissé testesedő alakjára egy Nyevszkij Proszpekten lévő szabóságban csináltatott, színes frakkokat. Hol voltak már azok az idők, amikor Tóth Gáspár³³ uram provinciális szabóműhelye jelentette számára az elegancia csúcsát! Arcát borotválta és pofaszakállt sem hagyott, mert ez Oroszországban – és a gyűlölt Ausztriában is – a kormánypártiság jelének számított, minthogy II. Sándor és Ferenc József arcát is dús pofaszakáll keretezte.

Egy délelőtt piros fezzel a fején, bő, csíkos, törökös kaftánban éppen íróasztalánál ült és csibukozva fogalmazta este leadandó cikkét, amikor csöngettek.

Petőfi nem tartott szolgát, maga nyitott ajtót. Egy katonatiszt lépett be. Magas, aranysújtásos gallérja felett katonáknál szokatlan értelmes szempár nézett rá.

- Leonin vagyok - mutatkozott be az értelmes kinézetű, körülbelül Petőfivel egyidős katona. Helybeli szokás szerint csak a keresztnévét mondta.

- Ahol én szolgállok, ott mindent tudnak, sőt azt is tudják, mit nem szabad tudni. Így én is tudom, ön kicsoda és honnan való. Azért kerestem fel, mert egy honfitársa jó barátom volt. Baradlaynak hívták, a keresztnéve vagy Edmund, vagy Eugéne volt.³⁴

Petőfi halványan emlékezett a névre, mint a szabadságharc egyik kormánybiztosára, de személyesen nem ismerte.

Beljebb tessékelte vendégét, és kis tálcán innivalót hozott. Leonin mosolyogva nézte a vodkás üveg mellé tett gyűszűnyi pohárkákat. Koccintottak, de Petőfi csak udvariasságból kortyolt bele a pálinkába:

³³ Tóth Gáspár ismert szabó volt Pesten az 1840-es években. Petőfi is csináltatott nála ruhát (hitelbe). A szabómester egy Széchenyi gesztusával felajánlott 100 (más adatok szerint 60) forintot Petőfi műveinek kiadására, de az összeget egy Tóth Gáspár gesztusával ki is fizette. A szabadságharc alatt a honvéd hadsereg főszabásza volt. Ő szervezte a katonák ruhával történő ellátását. Azért lett a konvéd atilla barna, mert nagymennyiségű barna – eredetileg a tűzérsgnek szánt – posztót találtak a császári hadsereg óbudai raktárában.

³⁴ A helyes keresztnév Edmund. A két nevet – magyarul Ödön és Jenő – a korban a külföldiek gyakran összetévesztették. A kérdéssel részletesen foglalkozik Jókai Mór a „Köszívű ember fiai” c. művében.

megannyi bordal szerzőjeként még Oroszországban sem tudott rászokni az italra.

A két fiatalember hosszasan elbeszélgetett. Mindketten veterán hadfiak voltak és elsőként a háborús emlékek kerültek terítékre. Petőfi, ha már vendége előtt kiléte úgy sem volt titok, hosszasan mesélt a szabadságharc csatáiról, Vizaknáról, Déváról és a legvéresebbéről, a segesvári ütközetről, amelyből csodával határos módon menekült meg. Szóba kerültek a krími háború eseményei is, a véres rohamok, a gyilkos sortüzek. Az elbeszélés közben Petőfit annyira elragadták az emlékek, hogy önkéntelenül is dübörgő anapesztusokra váltott át, beszélgető társa pedig az asztal alatt lakkcsizmás lábával skandálta hozzá a ritmust.

Ramiroff³⁵ – mert így hívták a katonát – szintén mesélt háborús kalandjairól, Szevasztopol ostromáról, a rosszul felszerelt orosz hadsereg szégyenletes vereségéről, arról, hogy a simacsövű puskával felszerelt orosz gyalogság tehetetlen volt messzebbre hordó huzagolt csövű puskával ellátott ellenséggel szemben.

Részvett Ramiroff győztes hadjáratban is, ő is látta az erdélyi hegyeket 1849-ben, de erről nem beszélt: nem akarta megsérteni Petőfi érzékenységét és különben is, a magyarországi beavatkozást minden valamire való katona nem háborúnak, hanem karhatalmi akciónak tekintette. A kardlap nem hoz dicsőséget.

- Eleget láttunk az élet sötét oldalából, nézzük most a napfényes oldalt, - zárta a beszélgetést Ramiroff. – A pétervári éjszaka erre különösen alkalmas.

Ramiroff nemcsak mint fiatal tiszt ismerte a jobb társaság fővárosi szórakozóhelyeit, hanem hivatali kötelessége is volt ezek szemmeltartása. Beosztása azzal a nem megvetendő előnnyel is járt, hogy a fogyasztási számlákat a kincstár fedezte.

- Menjünk színházba, - javasolta. – A színház a legjobb átmenet a kultúra és a szórakozás között.

Petőfi, aki nemcsak obsitos katona, hanem obsitos színész is volt, örömmel fogadta az ajánlatot.

³⁵ Leonin Ramiroff (helyesebben Leonyid Ramirov) szerepléséről a szabadságharcban lásd Jókai: id. mű. A szövegben megtartottuk a Jókainál olvasható nevet.

A Mariinszkij színházban a Ruszlán és Ludmillát adták. Az előadás alatt a nézőtérén sem oltották el a lámpákat. Fényes volt a színpad, fényes volt a nézőtér. A közönség is fényes volt. Petőfi az előadást, Ramiroff a nézőket figyelte.

Ludmilla szerepét egy királynői termetű énekesnő alakította. Keblei még hazai kartársnői közül is kiemelkedtek. Petőfi megbabonázottan nézte a gyönyörű nőt.

A szünetben, amely alig volt rövidebb, mint egy felvonás, a fehér abrosszal leterített hosszú asztaloknál lazacot, kaviárt, húsos és káposztás pirogokat lehetett vásárolni. A pezsgőt poharanként árulták. Petőfi újdonsült ismerősének áradozott az énekesnő szépségéről:

- Az lenne az igazi, ha a Shakespeare korabeli szokásokkal ellentétben minden szerepet nők játszanának. Csak értük érdemes színházba járni.

- Várj, amíg a következő felvonásban kölcsönadom a látcsövet, - próbálta hűteni Petőfi lelkesedését Ramiroff. – Nem afféle színházi vacak, hanem tábori távcső. Zeiss gyártmány. Ha még mindig tetszik a nő, akkor este együtt vacsorázhatsz vele. Megoldom, - tette hozzá a bennfentesek titokzatos mosolyával.

A látcsőben még vonzóbbnak látszott az érett, szerelmet ígérő alakú nő. Az előadás végén Ramiroff megkérdezte:

- Még mindig?
- Egyre jobban.

- A kijáratnál várni! A megfigyelés módja: körkörös! – adta ki a parancsot Ramiroff, és eltűnt az öltözők irányában. A nézők már mind szétszéledtek, csak Petőfi járkált izgatottan fel- s alá az oszlopokkal díszített homlokzat előtt.

- Brrrr... - állította meg a kocsis egy hintó négy lovát Petőfi előtt. Ramiroff az ablakból kihajolva invitálta be Petőfit. A kocsiban Ramiroffal szemben az énekesnő ült.

- Ludmilla, azaz Róza Genrihovna, Alekszandr Sztjepanovics, - mutatta be őket egymásnak Ramiroff, aki a szolgálatnál megkövetelt titoktartási kötelezettségnek fittyet hányva, már elárulta Rózának, hogy

barátja nem egy inci-finci újságíró, hanem lassan világhírűvé váló, Oroszországban inkognitóban élő külföldi költő.

A józan gondolkodású, amúgy hajadon Rózából – mint művésznőből – nem hiányzott a romantika iránti vonzódás sem. Érdekelte a költő személye. Maga mellett mutatott neki helyet.

- A szigetre! – vezényelt Ramiroff.
- Melyikre bátyuska? Péterváron több száz sziget van!
- Tudod te azt! Ahol a legjobb aszpikos tonhalat készítik.

A vacsora remekül sikerült. Róza és Sándor egész idő alatt egymással beszélgettek, az orosz tiszt, mint elefánt, csendben szivarozott és kedvtelve állapította meg, hogy barátjának jól fog sikerülni az estéje. Nem volt irigy természet. Az illem által megkövetelt idő után felállt.

- Bocsásson meg Rózácska, de a szolgálat... vòus savez... A számlát rendeztem, - súgta Petőfinek kincstári gavallériával.

Pár nap múlva Petőfi felkereste Ramiroffot.

- Imádom Rózát. Elveszem feleségül!

- Meg vagy hibbanva! Én egy jó estét, esetleg egy jó éjszakát akartam neked szerezni, nem egy életfogytiglani rabságot, nehéz vasban, jóllehet az ilyenek megszervezésében is szoktam hivatalból szerepet játszani. Először is a nő jóval idősebb nálad. Feltételezem, hogy voltál a palotájában. Talán már rögtön a vacsora után. Gondolod, hogy a gázsijából vette? Férje nincs, nem is volt, de már van egy fruska lánya, szintén Rózának hívják.

- Sok színésznő szerez be gyereket a világot jelentő deszkákon. Láttunk már ilyet!

- Még örülhetnek, hogyha nem megy szálka a fenekükbe, - replikázott kaszárnya-humorról Ramiroff.

Petőfi becsapta az ajtót és elrohant. Cilinderét és köpenyét az előszobafogason hagyta.

Ramiroff utána kiáltott:

- A holmid itt maradt!

- Tartsd meg! Legalább lesz egy kalapod, amelyben fej szokott lenni és egy kabátod, amely mögött nem békasó van, hanem szív dobog!

Hajadonfőtt, zakóban indult el a ködös pétervári utcán az új házasság és a nagyvilági élet felé.

Az esküvőt a város egyik lutheránus templomában tartották meg. Az iratok rendben voltak: az ara vitathatatlanul hajadon, bár a születési dátum egy kicsit későinek tűnt, a Petőfinek ugyan élt a felesége, de a Petrov szerkesztő családi állapota „nőtlen” volt. A ceremóniára Róza Genrihovna kívánságára, csak a legszűkebb baráti kört hívták meg, de a színházi világ konflisai és régi barátok hintói úgy eltorlaszolták a templom előtti teret, hogy a rendőrségnek el kellett zárnia a környező utcákat. A tiszteletes kötelezően feltett egyszerű kérdésére az egyszerű válasz helyett Róza azt csilingelte:

- Imádom Szásenykát!

IV. RÉSZ

OROSZORSZÁG

(1859 – 1865)

Róza nagy házat vitt.

A palotának is beillő egyemeletes épület a Fontanka partján állt. Még őrzött valamit hajdanvolt klasszikus eleganciájából, amely átsejlett a mindenkori divatot követő átépítések mögül. Az egyiptomi lótosz oszlopfők feszengve ültek a sima empire oszlopok tetején és fejcsóválva bámulták a nehéz, ónémet modorban faragott bútorokat.

Délelőtt – ami általában dél után kezdődött – az egymásba nyíló szobák megteltek operistákkal, korrepetítorokkal, szabókkal és kalaposokkal. A mintás faberakással díszített padlón kottalapok, csipkék, szalagok, levetett vagy viselésre alkalmatlannak talált ruhadarabok heverték.

Mindenki meg volt hívva reggelire, és így a reggeli estig is elhúzódott. Állandóan fortyogott a szamovár, a kis asztalokról sohasem fogytak ki a sülték és a saláták.

Este kitakarították a házat, és vacsorára terítették. Az előadás után jöttek a vendégek: középkorú minisztériumi tisztviselők, földbirtokosok, akik az őszi-téli szezont általában nem birtokukon, hanem a fővárosban töltötték, jöttek katonatisztek is (ezredestől lefelé).

A zajos mulatságok hajnalig tartottak.

Megesett, hogy a vendégsereg másképp határozott és inkább étterembe mentek vacsorázni. Ilyenkor az ételeket eltették, és másnap reggel szolgálták fel, mert az oroszok szeretik a meleg reggelit.

Amikor Róza ágyba került, Petőfi már régen aludt.

Petőfi, aki csak olyan színészeket ismert, akiknek egy kabátjuk volt, szívesen vegyült el színházi emberek között. A birtokolt kabátok számától függetlenül a színészek mindenütt egyformák. Megesett, hogy elfelejtkezve a magára vállalt költői absztinenciáról, verseket rögtönzött nekik, sőt elárulta, hogy maga is írt színdarabot.

- Írjál nekünk is, Szásenyka, - kérlelte Róza, - legyen benne királylány is. Vagy inkább királynő, - tette hozzá önkritikusan.

- Ha nem is lesz benne királynő, de egy boszorkányszerepet feltétlenül beleírok.

A színészek méltányolták a tréfát, az öltöztetőnők különösen.

Petőfi nem maradt sokáig a társasággal. Dolgozószobájába ment – ilyen is volt már neki – és végre rágyújthatott pipájára. Róza nem szerette a dohányfüstöt – énekesnő léte ez szakmai ártalomnak volt tekinthető. Az illatosított cigarettákat még csak-csak elviselte, de a pipát nem tűrte el főleg azért, mert paraszti és nem értelmiségi szokásnak számított. Régen elmúltak azok az idők, amikor Nagy Péter cár – holland mintára – majdnem hogy kötelezővé tette a pipaszívást az udvaroncok számára.

Nehezen ment az írás. Még a dohányfüst sem segített, pedig a nikotin az ihlet legfőbb támogatója. Felfoghatatlan, hogyan tudtak Amerika felfedezése előtt számottevő írásműveket létrehozni.

Érezte, hogy írásai egyre erőtlenebbek. Mind kevésbé tudott azonosulni a hivatalos politikával, amelyet a cár olyan kecsegtetően vázolt előtte, ugyanakkor sajnálattal látta, hogy cikkei gyakran kimaradnak a lapból.

Előadás után Róza Genrihovna – mint általában – vendégeket hívott. Vacsora után a társaság kettévált. A nők teáztak és pletykáltak, a férfiak konyakot ittak és politizáltak. Petőfi szmokingban, márványkandallóhoz dőlve vitázott a nép érdekében.

A vendégek között volt Petőfi principálisa, a Szvobodnoe Szlovo főszerkesztője is.

- Redaktor úr - vonta kérdőre főnökét a költő -, miért maradnak hétszámra az ön fiókjában a cikkeim? Megérteném, ha a cenzor tiltaná be írásaimat, ez még dicsőségszámba is menne, és akkor legalább kéziratban közkezen forognának, de írásaim el se jutnak odáig, hogy hősi halált haljanak, ön süllyeszti el őket.

- Nézd Szása, nehéz időket élünk. – A főszerkesztő, mint minden orosz főnök, tegezte beosztottját. – Változik a konstelláció. Európában, elhanyagolható kivételektől eltekintve, pour le moment, szláva bogu³⁶ még mindenütt monarchiák vannak. Ám ezek távolról sem egyformák. Van köztük bohóc – császárság, mint a kalandor nagybácsi fattyú unokaöccsének Franciaországa, van kalmár – királyság, ahol a szegény Viktória mozdulni sem tud a parlamenti okoskodóktól, pedig ha meggondolom, Szibériájuk ugyan nincs, de azért Ausztrália is elég nagy. Nekünk csak két igazi szövetségesünk lehet: Poroszország és a te Ausztriád. Igaz, a siheder Ferenc Józseffel egy kissé faché-ban voltunk – ezért viselsz te barátom, már bocsáss meg, halkán mondom, fekete öltönyt és nem rabruhát -, de ez csak az egymásnak rendelt szerelmesek múltó civódása volt. Ha Oroszország, Poroszország és Ausztria mondjuk valami csip-csup balkáni fejedelemség miatt komolyan összevész, akkor vége a világnak, a mi világunknak mindenképpen. Századunknak, a XIX. századnak itt és most nincs szükséges az olyan lángoszlopokra, mint te vagy, mert különben mindannyian lámpaoszlopra kerülünk. Hagyd, Szása a politikát, térj vissza a belletrisztikához, és énekeld saját bánatod és örömed.

Petőfi egész este nem szólt egy szót sem. Némán üldögélt a zajos vendégekkel üres szalonban.

Másnap délelőtt elmaradtak a szokásos vendégek. Súroltak, takarítottak. Raktárba kerültek a hódolók felszalagozott koszorúi, a japán csecsebecsék, kínai nippek, lekerültek a hálószoza faláról Róza kedvenc festőjének – Zichy Mihálynak – kimondottan hálószobába való, szerelmespárokat ábrázoló nyomatai. Maga Róza nyakig felgombolt szürke ruhában, tollseprűvel a kezében rakta fel az utolsó ecsetvonásokat a szolid polgári lakás képére.

³⁶ pillanatnyilag (francia), hála Istennek (orosz)

A kis Rózát várták.

Róza Genrihovna rég nem látta lányát. Évekkel ezelőtt, amikor a színház Svájcban vendégszerepelt, egy rövid délelőtti kávézásra tudta csak kikönyörögni a nevelőintézetből. Ültek a tó partján, a színes ernyők alatt és nézték egymást, beszélgetni nem igen tudtak. Róza Genrihovna zavarban volt. Nagyvilági nő létére még sohasem fordult elő, hogy férfikísérő nélkül lett volna nyilvános helyen. A kis Róza láthatóan fesztelenül viselkedett a cukrászda teraszán és vidáman integetett a parti sétányon elhaladó ismerőseinek. Róza örömmel állapította meg, hogy lánya már most is olyan magas, mint ő, de még kislányos alakjáról nem tudta eldönteni mivé fejlődik asszonykorában. Miközben a kis Róza a jegeskávét kavargatta, anyja észrevette törékeny ujjacskáin az árulkodó sárga foltot: bizony lánya sajnós cigarettázik.

Róza megérkezett.

- Csókollak, anyácska, - ugrott a kis Róza anyja nyakába.

- Csókollak, Szásenyka – Papásenyka, - csókolta meg Petőfi arcát jobbról-balról. Az ölelés egy gondolattal hosszabbra sikeredett, mint ami egy sohasem látott mostahaapának kijárt volna. – Anyácska írt rólad, remélem jó barátok leszünk! Nekem sok gyerekkori pajtásom van itt, s Svájcban tanult barátaim is végeznek az egyetemen, és lassanként hazaszállingóznak. Bemutatlak nekik, hogy ne mindig az aggok menhelyén unatkozzál.

Róza Genrihovna a kezében maradt tollseprűvel félig tréfásan, de egészen sértődötten rácsapott lánya fenekére, de a suhintás is egy kicsit erősebbre sikerült a kelleténél.

Petőfi irigykedett a tollseprűre.

A kis Róza barátai is elkezdtek járnival az énekesnő házába. Egyetemisták, szürke egyenruhában, tányérsapkában, amelyet nem mindig vettek le, fiatal tanárok, szintén az állami tisztviselők formaruhájában, csinos lányok, akik sugárzó fiatalságukat öreg nőkhöz illő ruhával hangsúlyozták. Virágcsokrok helyett könyveket hoztak és külföldön kiadott újságokat, amelyeket szokatlanul vékony papírra nyomtattak, hogy könnyebb legyen keresztülcsempészni a határon.

Nem a szalonban, hanem Róza évek óta üresen álló lányszobájában gyültek össze. Volt, akinek jutott szék, a többiek párnákon, vagy a csupasz padlón ültek szorosán egymás mellett. Úgy gondolták, hogy a társak érzékelhető közelsége megvédi őket a nagy Moloch³⁷ haragjától, amelynek elpusztítására készültek szövetkezni.

Róza Petőfit is beráncigálta a fiatalok közé.

- Gyere, Szásenyka – Papásenyka, hallgasd meg a barátaimat, de ne ijedj meg tőlük. Akármit is beszélnek, nem vért isznak, hanem teát.

Petőfi szótlanul nézte a telefüstölt szobát és egyre inkább egy régi kávéház körvonalait vélte felfedezni. A sohasem látott arcok egyik-másika is ismerősnek tűnt. Az egyik sarokban kuporgó jólöltözött mosolygó fiú alig kiütköző szőke szakállával egy régi barátjára emlékeztette. Neki is egy Róza volt a felesége, - gondolta keserűen. Egy másik, magas, szélesvállú fiatalember is hasonlított valakihez, aki a kincstári szabású zubbony gallérja felett vörös selyemkendőt viselt, amelyet valószínűleg csak az előszobában tekert a nyaka köré.

Egy harmadik különösen emlékeztette valakire. A fekete hajú, sötétbőrű, alacsony fiatalember a leszerelt katonák ruháját viselte, felette malaclopó köpenyt hordott. A köpeny alól egy óriási forgópisztoly körvonalai rajzolódtak ki. Ádámcsutkája akkor is föl-alá járt, amikor nem beszélt, mintha magában folytatná az imént abbahagyott szónoklatot.

Petőfi egy vita kellős közepébe csöppent bele. A vita tárgya, mint mindig, a haza megmentése volt.

- Bízunk a lengyel felkelők sikerében. Európa mellettük van. Ha el lehetne érni, hogy a poroszok ne engedjék hátbatámadni őket, a krími háborúban meggyengült cári csapatok nem bírnának velük és a szabad Lengyelország felszabadítaná Oroszországot is. Eljutottak a lengyelek már egyszer Moszkváig, igaz, hogy akkor egy selyemfiút ültettek a trónra. Most biztosan másképp lenne!

³⁷ Súlyos véráldozatokat követelő föníciai eredetű kánaáni tűzistenység. A forradalmárok előszeretettel használták nevét a cári rendszer jellemzésére. Hasonló értelemben alkalmazták a Jób könyvéből ismert, közelebről meg nem határozott Leviatant is.

- Nincs az a szabadság, amelyet az orosz nép a lengyelek kezéből elfogadna, - hangzott az ellenvélemény, - hiszen még a haladónak tekintett hazai közvélemény sem szimpatizál velük. A nép pedig, akár tetszik nekünk, akár nem, vallásos, és a hiányos lengyel keresztet³⁸ az antikrisztus jelének tekinti. Nem számíthatunk másra, magunknak kell cselekednünk. Szabaduljunk meg a cártól. Halála jelt fog adni a felkelésre és az elsöpri ezt a roskatag rendszert.

- Tudod, kinek fog jelt adni? A következő cárnak!

- Írtsuk ki az összeset, akkor nem lesz következő, - szólt közbe kacagva egy angyalarcú lány.

- A gondolat helyes, de végrehajtása roppant körülményes. Nem zavarhatjuk le mindannyiokat egy pincébe, hogy ott lepuffantsuk őket.³⁹

- Akkor kell felrobbantani az egész családot, amikor valamelyiküknek a születésnapját ünneplik.

- Hogyan visszük be a bombát?

- Ennél mi sem egyszerűbb! Szegődjön el valamelyikünk karbantartó kőművesnek a Téli Palotába. Legyen az illető dús göndörhajjú. Apródonként a hajában annyi puskaport vihet be, amennyit csak akar. Még a motozásnál sem bukik le.⁴⁰

- Nem ér az egész semmit. A Romanov-család nagyon kiterjedt. Biztosan életben marad valahol Németországban egy másod-unokatestvér. Különbén is, elég cárt gyilkoltak már meg minálunk és Oroszország-anyácskánk meg sem mozdult. Más utat kell választanunk.

- Menjünk a nép közé. A néptől függ minden, - állt fel a malaclopós fiatalember. Tanítsuk, neveljük, hogy tudatára ébredjen annak: hiába van fenn a hajó és lenn a tenger, azért a víz az úr! Ezt csak mi tehetjük meg.

³⁸ A katolikus lengyelek latin keresztet használnak, ellentétben az ortodox oroszokkal, ahol a kettős kereszt dívik. Ezért tekintik a fiatalok „hiányosnak” a lengyel vallási jelképet.

³⁹ A kérdést 1918-ban sikerült megoldani, amikor Jekatyerinburgban, egy kereskedő házában pincéjében agyonlőtték az egész cári családot.

⁴⁰ Később, 1880. február 17-én hasonló módszerrel hajtottak végre – sikertelen – merényletet a cár és családja ellen.

Aki a hajóban ül, nem akarhatja, hogy a víz legyen felül, mert akkor maga is a tengerbe veszne. Bizonyára lesznek olyanok a hajó utasai közül, lehet, hogy közülünk is sokan, akik meg akarják fordítani a helyzetet, de a tenger árja őket is el fogja sodorni. Ilyen a tenger természete.

A gondolatok ismerősek voltak és Petőfi hirtelen rájött, kire emlékezteti ez a vékony, feketehajú fiú. Megértette azt is, hogy akarva-akaratlanul ő is jegyet váltott a hajóra.

Másnap a kis Róza elment a színházi jelmeztárba. A varrónők örömmel üdvözölték az énekesnő rég nem látott lányát.

- De megnőttél galambocskám! Milyen szép lettél, amióta nem láttunk. Mi járatban vagy nálunk?

- Egy parasztlánynak való hímzett vászoninget szeretnék kölcsönkérni. Gondolom, akad a raktárban.

- Persze, hogy akad. Nemrég játszottuk a Parasztkisasszonyt Puskintól. Azonnal hozom. Csak nem maszkabálba készülsz?

- Valami olyasmibe. Egy férfiing is kellene.

- Hát már gavallérod is van?

- Remélem, az is kerül. Választottam már van, de ő még nem tudja.

Amikor Róza Genzihovna hajnalban hazatért, férjét nem találta a hitvesi ágyban. Rosszat sejtve ment fel Róza szobájába. Az is üres volt. Nem áltatta magát.

- Megszöktek, - vontá le a szomorú következtetést. – Nem az első eset, hogy egy férj megszökik a feleségétől, ám útitársul általában a francia nevelőnőt szokták választani. De a saját lányommal... Bár talán jobban összeillenek. Mindenesetre Szásenyka a családban marad.

Az N.-i kormányzóság P.-inó falujában egy férfi és egy fiatal lány kászálódott le a parasztszekérről, amely a járási székhelyen lévő vasútállomásra hozta be őket. A kocsis javasolta, hogy a sztároszta⁴¹ házában keressenek szállást. Hamar megalkudtak a gazdával és a kocsis már be is vitte az egyszerű ruházatú párhoz egyáltalán nem illő finom, disznóbőr utazókáskákat. A vendégek gondosan megtörölték lábukat a tornácon és hangosan köszönve beléptek a fenyőfa illatú házba. Meghajoltak, de nem vetettek keresztet a Vlagyimiri Istenanya olajnyomatú ikonja előtt.

- No ezek úgy látszik máshitűek, vagy hitetlenek, de nem úgy néznek ki, mint a tatárok. Talán kémek? – töprengett gondterhelten a sztároszta. – Ebben a háborús világban minden előfordulhat. A férfi különben is olyan idegen-formájúan beszél. Észnél kell lenni.

A sztároszta hellyel kínálta a vendégeket, kenyeret, vodkát és – nagy ravaszul – szalonnát tett az asztalra.

- Ha a vodkát megisszák, attól még lehetnek muzulmánok, de ha a szalonnához hozzányúlnak, akkor biztosan nem tatárok. Ez lesz a próba, - gondolta a gazda.

A vodkából alig fogyott, de a rozskenyérhez és a szalonnához alaposan nekiláttak a jövevények.

- Hát, bátyuska, hogyan élnek a felszabadított jobbágyok?⁴² Össze tudják-e gyűjteni a megváltás díját, marad-e nekik kenyérre és vetőmagra való? – kérdezte Petőfi.

A sztároszta magában már eldöntötte, hogy a férfi – kém. Onnan is látszik – gondolta, hogy nem azt kérdezi, hol állomásozik a gyalogság, hány kard és szurony van a környéken bekvártélyozva. Nemcsak spion, hanem különösen ravasz is. Onnan is lehet tudni, hogy semmi sem mutatja kém mivoltát.

⁴¹ A sztároszta a magyar bíróhoz hasonló szerepű falusi előljáró. Néha választották, néha kinevezték, de rendszerint utálták.

⁴² Az oroszországi jobbágyokat nem sokkal a történetben leírt események előtt, 1861-ben szabadította fel Petőfi régi ismerőse a „Felszabadító” epiteton ornans-szal felruházott II. Sándor cár. Nemes tette azonban nem védte meg az anarchisták bombájától, amely húsz év múlva a Néva-parton végzett vele.

- Én csak megvagyok a tíz gyeszjatina földemen,⁴³ eddig sem haltam éhen, ezután sem fogok. A többi muzsik hogy van, azt kérdezze meg tőlük.

- Hol lehet velük beszélni?

- Ha az asszonyokra kíváncsi, menjen el a kúthoz. Oda járnak, mintha vízért mennének, de inkább pletykálnak az istenverték. Órákba telik, míg a vízhordó rúdjukra akasztott két vödör megtelik vízzel. Nem hiszem, hogy akinek ilyen szép felesége van, annak megtetszenének a mi tenyeres-talpas asszonyaink. Ha a muzsikokkal akar beszélni, menjen a kocsmába, estefelé. Azért csak este, mert aki nappal is ott lebzsel, az mind semmirekellő, értelmes szót úgysem tud velük váltani. A józanabbja majd elmondja, mi gondja-baja van. Ám ne menjen nagyon későn, mert akkorra a józanság is elmúlik. A mi fajtánk vagy robotol, vagy berúg. Ezért pontosan kell kiválasztani a beszélgetés idejét, ha valami okosat akar hallani. Most pihenjenek le, a fiatalasszonynak majd leragad a szeme.

Petőfi és Róza bevackolták magukat a kemencepadkára terített bundák közé. Petőfinek nem volt idegen a falusi környezet, de Róza nehezen aludt el. Hiányzott az esti fürdés és a csipkés, selyem hálóing.

A sztároszta, amint meghallotta a vendégek egyenletes szuszogását, kiment az istállóba, befogott és elhajtott a járási székhelyre, hogy jelentse a rendőrkapitánynak a furcsa idegenek érkezését.

Az iszprávnyik⁴⁴ végighallgatta a paraszt hosszúranyúlt beszámolóját és csak annyit kérdezett:

- Milyen a kezük?

- Fehér, mint a patyolat, soha sem fogtak ezek kapát.

- Nem vetettek keresztet, de nem muzulmánok, - elmélkedett az iszprávnyik. – Kémek nem lehetnek itt az isten háta mögött, messze a határtól. Városi lázítók lesznek ezek, de ha fehér a kezük, akkor urak. Jött erről nemrég a kormányzósági székhelyről körlevél.

⁴³ gyeszjatyna, régi orosz földmérték; megfelel 1,0925 hektárnak. A gazdának tehát kb. 20 hold földje volt.

⁴⁴ iszprávnyik – a belbiztonsági szervek helyi vezetője.

Ezek nem olyan veszélyesek. A Sztyenka Razin és a Pugacsov-félék⁴⁵, azok jobban szót értenek a muzsikokkal, mint a frissen borotvált dekabrista tisztcecskék. Pugacsov lángba borította a fél Oroszországot, a dekabristáknak csak a pétervári térparancsnokot sikerült lepuffantaniuk.⁴⁶ Örök világosság fényeskedjék neki.

- Azért lecsukathatná őket, kegyelmes uram.

- Azt most nem lehet. Bejött a szabadság, barátocskám. Majd a parasztok elbánnak velük. Minden esetre a falu útépitési pénzéből vitess egy hordó vodkát a kocsmába és mond meg a vendéglősnek, hogy ingyen mérje ki, mondjuk... a sztároszta névnapja tiszteletére. Nem akarom, hogy vér folyjék. Odaküldök egy fél szakasz csendőrt.

-

Már magasról sütött be a zsírpapírral beragasztott kis ablakokon a nap, amikor Petőfiék felébredtek. A sztároszta régen hazaérkezett és leste, mikor kelnek fel a vendégei. Sokat várt ettől a naptól, amikor is bebizonyíthatja: nem érdemtelenül bízták rá a falu ügyeinek intézését, mert lám éberségének köszönhetően veszélyes gonosztevőktől sikerül megszabadítani a községet, mit a községet, a birodalmat! Lehet, hogy a cár meggyilkolására készülnek. Eddig is előfordult, hogy megöltek egy-egy cárt, de a gyilkosok nagyurak voltak, sőt a cár rokonai felesége, esetleg gyereke. Ez rendben lévő dolog, magas állampolitika, ehhez mi nem értünk.⁴⁷ De most – ahogy az iszprávnnyik is mondta – bejött a szabadság és már mindenféle jöttment uracska is kezét emelhet az uralkodóra. Ahogyan töprengett, egyre biztosabb lett abban, hogy az ártatlan kinézetű párocska véres terveket forgat fejében. Hogy el ne szalassza a madarkákat, mézes-mázos udvariassággal köszöntötte őket.

⁴⁵ Sztepan Rázin és Jemelján Pugacsov híres orosz paraszfelkelések vezérei a XVII. ill. a XVIII. században.

⁴⁶ Az 1825. december 14-i katonai lázadás egyetlen áldozata Szent-Pétervár katonai kormányzója, az orosz-francia, Oroszországban Honvédó néven ismert háború hőse, Miloradovics tábornok volt.

⁴⁷ A jelentősebb, családon belüli cárgyilkosságok közül megemlíthető III. Péter, akit felesége II. Katalin és I. Pál, akit fia I. Sándor, az aktuális uralkodó nagybátyja tett el láb alól. A hosszú, 1917-ig tartó XIX. században csak a cárok 50 %-a halt meg természetes halállal, de e veszélyes szakmát üzök élete azelőtt sem volt nagyobb biztonságban.

- Remélem, jól szolgált az éjszakai nyugalom, és a szívélyes fogadtatás megpuhította a kemény fekhelyet.

- Csinos képzavar – gondolta Petőfi, - ha írva látom, biztos kihúzó.

- Ugyan ma nincs ünnep, de ha gondolják, befűthetem a fürdőt, végtére hétköznap is lehet fürödni. Pár óra múlva forró lesz a víz.

- Majd inkább este, most körülnézünk a vidéken, - hárította el Róza az ajánlatot.

- Nem fogtok ti este galambocskáim fürödni, - mosolygott magában a sztároszta és kiment.

Alig kapták magukra ruhájukat, már jött is a sztároszta felesége és fatányérban hajdinakását, kenyeret, uborkát tett az asztalra.

Reggeli után sétára indultak. A faluból kivezető út mellett, a veteményes kerteken túl, egy csenevész szőlővel beültetett domb alján leheveredtek. Magasan sütött le a nyári nap sugára, Petőfi deréig levetkőzött, Róza is levetette selyemblúzáát és kipótolandó az éjszakai alvást, elszenderedett. Petőfi egyik kezét Róza szelíden hullámozó ingvállán nyugtatta, másik kezében bibliája, a Francia Forradalom már számtalanszor olvasott története volt. Szinte hallotta a Carmagnole-t, amelynek dallamára a parasztok körültáncolják az égő kastély üszkös romjait, látta kedvenc hősét, Desmoulens Camille-t, amint egy asztal tetejére felkapaszkodva tüzes beszéddel lelkesíti a Palais Royal forradalmas népét. Neki is úgy kell beszélnie majd este, de a helyszín nem az Orleansi herceg mindenki számára megnyitott árkaos palotaudvara lesz, hanem egy falusi italmérés, és a hallgatóság nem párizsi polgárokból, iparosokból áll, hanem orosz muzsikokból. Mi lesz, ha nem értik meg? Miért lennének ezek okosabbak, mint a szabadszállási⁴⁸ parasztok? Tizenöt év telt el azóta, lehet, hogy még sok tizenöt év fog eltelni, amíg a szabadság vágya legyőzi a félelmet, a megszokás langyos kutyabiztonságát. Lám, itt van ez a csenevész szőlőtőke. A szőlőszem kicsiny gyümölcs, mégis egy év kell, hogy a nap sugarai megérleljék.

⁴⁸ A méglegelsőbb szabad választásokon ott bukott meg Petőfi.

Egy pár paraszt ballagott hallgatagon az úton kifelé, a szántóföldek felé. Már messziről észrevették az árnyékban hűsülő párocskát. Látták, hogy nem idevalósiak, valószínűleg a szomszéd földesúr kiránduló vendégei. Amint egyvonalba értek velük, sapkájukat levéve szótlánul üdvözölték őket. Még csak nem is rosszalották, hogy egy egészséges fiatalember hétköznap, dologidőben henyél. Ilyen a világ sora.

Mögöttük egy csivitelő csapat nő tűnt fel. Asszonyok bekötött fejjel, lányok hajadonfőtt, vastag copfba font hajjal. Irigykedve nézték az alsóruhára vetkőzött, szunyókáló Rózát. Mi kapálunk a mezőn a forró napon, ez a cafka itt a hűvösben, nappal... A gavallér meg olvas, ahelyett hogy a mezőn szorgoskodna.

- Milyen volt galambocskám? Jól esett? Mi is szeretjük ám a kapanyelet fogni, - visongtak kacagva.

Róza felébredt, hallotta a csúfolódó asszonykórust, és már tudta, hogy hiába javasolta a sztároszta, nem megy el a nőekkel beszélgetni a kúthoz.

Alighogy elült a nőcsapat zsvajja, a város felől lódobogás hallatszott, a rend biztosítására kiküldött csendőrök közeledtek. Az elől lovagoló őrmester meglátta Petőfit és Rózát, és rögtön megértette, hogy miattuk jöttek. Amikor elindultak, minden katona két-két tár éles- és vaktöltényt vételezett és a parancsnok az őrmester belátására bízta, mivel tölteti meg a karabélyokat.

A domboldalon békésen pihenő pár láttán az őrmester, akinek már elég politikai és köztörvényes bajkeverővel volt dolga, úgy döntött, hogy itt semmilyen töltényre sem lesz szükség.

Petőfi is rájött, hogy őmiatta jöttek a lovasok. Nem ijedt meg: látott ő már nagyobb létszámú orosz lovasságot is. Azt is megúsza többé-kevésbé ép bőrrel. Vállára dobta kabátját, karonfogta Rózát és lassan, füttyörészve megindult a falu kocsmája, a helybeli Palais Royal felé.

Orosz kocsmá

Az italmérés a falu közepén állt, nagy összevisszaságban szétszórt faházak között. A környék úgy nézett ki, mintha a falu széle lenne. A kocsmá is fából épült, de nagyobb volt, mint a többi ház és nem zindellyel, hanem bádoggal volt fedve, ami – gyári termék lévén – ezen a környéken a gazdagság jele volt.

Az épület melletti kis réten a katona-lovak legelésztek, a gúlákba rakott puskák mellett a rendőrök heverésztek, falatoztak. A bejárat feletti nagy zománcpajzson fekete kétfejű sas mutatta, hogy itt államilag engedélyezett vodka-kimérés folyik. A sas egyik két szeme szomorkodott, hogy a szesz butítja a népet, a másik két szeme örült, mert minden, a kocsmában hagyott rubelből hetven kopejkát a hadseregbe és a rend őreire lehet fordítani. Ha lett volna még felesleges szeme, azt rosszállóan vonta volna össze, mert a közterületen történő alkohol-árusítás tilalma ellenére a vendéglős az épület előtt is kecskelábú asztalokat állított fel, mert hétköznapi szürkület előtt még ennyi vendéget sohasem szolgált ki. Úgy látszott, hogy a parasztek egyenesen a földekről jöttek, mert mindenki keze ügyében ásó, kapa, vasvilla volt.

Az italmérés bérlője – fekete, göndörhajú, hajlotthatú, magas, javakorabeli férfi – sürgölődött a vendégek között, de fél szemmel az utat figyelte: mikor jönnek az ismeretlen idegenek. Benn az ivóban a padokon mindenütt ültek, csak a sztároszta külön asztalánál volt szabad hely. Oda invitálta – mint ismerőseit – a belépő Petőfiéket.

A már erősen italos falusiak akkor is ellenséges szemmel nézték volna a jövevényeket, ha a sztároszta nem gondoskodott volna jóelőre arról, hogy rossz híriket keltse. Rendes nő ilyen helyre nem jár, legfeljebb késő este talicskával, hogy a férjét hazavigye. Valóban a szobában csak három nő volt: egy katona szalmaözvegye és egy hivatásos férfoboldogító színes ruhája tarkította a festetlen vászoningben ülő parasztok csoportját. Ezen kívül még egy kortalan, kegyelemkenyéren – kegyelempálinkán élő öreg koldusasszony bóbiskolt a fűtetlen kemence mellett.

A parasztok körülállták Petőfi asztalát és némán, szesztől csillogó szemekkel figyelték a költőt és vetkőztető pillantásokat vetettek Rózára. A vendéglős átfurakodott a tömegben, és üvegpoarakban vodkát és kvászt tett az asztalra (a többiek bádögréből ittak). Váratlanul Petőfihez hajolt és még váratlanabbul valami némethez hasonló nyelven súgta:

- Vigyázzon magára, uram. Itt mindenki siker és brajgeszben⁴⁹ van magával. Agyonverhetik magát és azután csak úgy, megszokásból engem is.

Azt Petőfi is látta, hogy részegek, és érezte a gyűlölködő pillantásokat is.

- Barátaim, - Petőfi felállt, de az asztalra nem kapaszkodott fel. A hely szelleme ezen bizonyára jót mulatott volna.

- Azt hiszem, nem kell bemutatkoznom, látom, megtette ezt helyettem házigazdám, a falu bölcs bírója. Sőt, a csendőrpáncsnok is értesült jövevelemről és díszörséget rendelt ki tiszteletemre. A díszörség itt legelészik a réten.

A hallgatóság kuncogott. A rend öreinek számlájára, amióta a világ-világ mindenki szívesen csúfolódik.

- Ti, barátaim, szabad emberek vagytok. Oda mentek, ahova akartok, feltéve, ha a sztároszta engedélyt ad erre.⁵⁰ A földesúr már nem vesszőztethet meg benneteket, legfeljebb csak akkor, ha összehívja a

⁴⁹ Siker – ittas, részeg; brajgesz – harag. Jiddis szavak. A déli és egyes nyugati kormányzóságokban, ahol a zsidók letelepítését egyáltalán engedélyezték, az italmérések jelentős részét zsidók bérelték. Mind a kormány, mind a nemzeti érzelmű ellenzék őket tette felelőssé a féktelen alkoholizmusért. Zsidók már alig vannak Oroszországban, de a részegeskedés megmaradt, amit azonban csak társaságban művelnek. A csendes, otthoni alkoholizálás ismeretlen fogalom. Dosztojevskij írja, hogy a börtönbe becsempészett régen nélkülözött vodkát a rab nem tudja meginni, mert senki sem látja, hogyan rúg be.

⁵⁰ Az utazási engedélyek kiadásának jogát később a tanácselnökre, illetve kisebb településeken a kolhozelnökre ruházták át.

szintén földesurakból álló bíróságot. Mégis kevésbé fáj a törvényes, mint az önkényes verés. Az ülepnek is van jogérzéke.

- Nem is tudtuk, hogy ilyen tudós seggünk van! – mondta az egyik paraszt, társai hahotájától kísérve.

- Már bocsásson meg a kisasszony, - fordult a közbeszóló falusi gavallériával Róza felé fordulva. - Mi is ülünk valamin, ha éppen nem ütlegelnek minket, hisz olyankor a hasunkon fekszünk.

- Ennyi volt a *captatio benevolentiae*⁵¹, - gondolta a selmecebányai kicsapott diák, aki jóllehet nem fejezte be középiskolai tanulmányait, de a stilisztikát és a retorikát nem középiskolás fokon művelte.

- A szabadságotok olyan szabadság, mint amilyen kenyér az éhínség idején fakéregből sült kenyér. Nem mentek velem semmire, éppen, hogy éhen nem haltok. Az urak továbbra is urak maradtak, és ti alázatosan megsüvegeltek mindenkit, akin gyári szövetből készült nadrág van, pedig a szövetet is ti szövitek a zakatoló gépeken. Fiaitokat 15 évre viszik katonának és rossz puskákat adnak nekik, amelyek csak arra jók – ha nagyon sok van belőlük –, hogy a többi nép szabadságát sárba tiporják, nehogy a szabadság virágillatú fuvallata a ti hazátokat is elérje.

- Nem kell nekünk az idegen szabadság! – Boldogulunk a mienkkel is! – Ez a mi anyácskánk, szidja a sajátját, vagy mi szidjuk a magáét, - hallatszott mindenfelől. Néhányan valóban anyázni kezdtek: ... tvoju maty.⁵²

- Földet a szabadság mellé nem kaptatok, csak a leghitványabb parcellák jutottak a közösségnek, azt is rosszul művelitek. Láttam a búzatáblákat, alig van a kalászosokban egypár szem, pedig nemsokára aratnotok kellene.

A parasztok fenyegetően közeledtek a szónokhoz. Egyikük-másikuk kezében kapa volt.

- Eddig is így dolgoztunk!

⁵¹ A szónoklat-művészeti tankönyvek rámutatnak arra, hogy milyen fontos a *captatio benevolentiae*, azaz a (hallgatóság) kegyeinek megnyerése. Petőfi általában e retorikai figura inverzével, a hallgatóság pocskondiázásával szokta volt beszédeit kezdeni. Ez a veszélyes stilisztikai fogás nem mindig válik be, előfordulhat, hogy a tárgy érdemi kifejtéséig a szónok el sem jut. V.ö.: záptojás, rothadt alma, rosszabb esetben vasvilla.

⁵² Közölhetetlen orosz szitkozódás második fele. A szöveg magyar megfelelője hazánkban is széles körben el van terjedve.

- Senki sem halt éhen! Legalább is kevesen.
- Sohasem túrt maga földet!

A csendőr őrmester egész idő alatt az ivó ajtajában állt. Széles vállával teljesen elzárta a kijáratot. Szórakozottan a vállsinórján lógó sípjával játszott. Várt. Mérlegelte, szükség lesz-e karhatalmi beavatkozásra. Az agitátor politikai szempontból nem tűnt veszélyesnek, de ha a készültség szeme láttára agyonverik – jóllehet nem kár érte – lehet, hogy a többség meggorrolna. Az eseményt aligha lehetne szokásos kocsmai verekedésnek jelenteni.

A helyzetet a kocsmáros mentette meg. Kiráncigálta Petőfiéket a parasztok gyűrűjéből.

- A kármentő mögött van egy csapóajtó, az a pincébe vezet. Ott egyelőre biztonságban vannak. A továbbiakat majd meglátjuk.

A nyirkos, ablaktalan földfalú pincében hordók és demizsonok között az elkeseredett Petőfi öles léptekkel járkált volna fel- s alá, ha lett volna elég hely.

- Ez nem Párizs, sőt nem is Pest-Buda, a szabadság csípős levegője helyett csak a besózott uborka szagát érzem.

- Párizs! – szólt felcsillanó szemmel a sarokban kucorgó Róza. – C' est une bonne idée. Menjünk oda, Szásenyka-Papasenyka. Legyen az a mi nászutunk.

- Eleget küzdöttem a szabadságért, majdnem feláldoztam életemet. De a szőlőszem még nem érett meg, és a napot nem lehet siettetni. Talán majd századok múltán a szőlő megéri, ha akkor még fog sütni a nap. Ez a világ azt sem érdemli meg, hogy a nap sugaraiból lángostort fonjak és megkorbácsoljam vele, de mi sem érdemeljük meg, hogy évente egyszer ünneplő ruhában a diákok tanáraik kíséretében sírjainknál leboruljanak.

A szabadság és a szerelem párharcából most az egyszer a szerelem került ki győztesen.

V. RÉSZ

FRANCIAORSZÁG (1865-1871)

Meglehet, hogy a bútorok történetének tudós kutatói másképp vélekednek, de mégis valószínű, hogy a franciaágyat – mint már a neve is sejteti – a párizsiak találták fel. Ez a fekhely egy embernek sok, két embernek kevés, de nagyon alkalmas egy szerelmespárnak, egy kéthátú szörnynek, ahogy Shakespeare mondta. Márpedig Shakespeare a teremtés fele – ahogy maga Petőfi írta egy fiataalkori színbírálatában. Számára most Róza jelentette a teremtés másik felét. Tertium non datur.⁵³

A barikádok is a párizsiak találták fel. A hatvanas évek Párizsa igencsak forradalmas képet mutatott. Bontották a középkori város zegzugos utcáit, sokemeletes bérpalotákkal szegélyezett széles sugárutakat vágtak a régi házak szövetébe, mindenütt bazaltkocka-halmok tornyosultak, amelyeket bőr térdvédős munkások kalapálták bele rugalmas nyelű fakalapáccsal a boulevardok burkolataként a finomra simított homokba óvatosan, mintha tudták volna, hogy nem telik el egy évtized, és újra fel fogják szedni a kőkockákat, hogy nem a pénz, hanem a munka dicsőségére emeljenek belőlük ideiglenes barikád-emlékműveket.

A körutak két oldalán a világítógáz vezetékének ástak árkokat, hogy Párizs, amely a felvilágosodás fényének városa volt, magához vonzza azokat a pillangókat, akik az ész századának fényét hajlamosak voltak összetéveszteni a gázlámpák fényével.

Először is szállást kellett keresni. A választék nagy volt, és a lepedőnyi sasos rúbelek bőséges fedezetet nyújtottak. Kivettek egy szobát a balparton, a Saint-Germain negyedben. Petőfi ugyan szentül megfogadta, hogy hátat fordít a világszabadság ködbe veszni látszó eszményének, mégis maradt benne annyi a fiatal lázadóból, hogy először a Nagy Forradalom vérrel megszentelt helyszíneit akarta megnézni. Róza ellenkezett.

⁵³ Tertium non datur – A latin kifejezés arra utal, hogy nincsen harmadik (mármint lehetőség a logikai következtetésben, vagy a matematikai bizonyításban). Semmiképpen sem jelenti azt, hogy nem lesz harmadik felesége.

- Szasenyka, a nászút nem városnézésre való. Így azután a szobájukban maradtak és a vacsorát is a pincérrel hozatták. Az ebédet is.

Pár napi nászutazás után végül sikerült Rózát kicsalogatni a szállodából. Elindultak megnézni az ígéret földjét, amely – Petőfi úgy érezte – sokáig, ha nem örökre, a be nem váltott ígéret földje marad. Amint átértek a Szajna tulsó oldalára, a díszes Place de la Concorde-on találták magukat, amely hajdan XV. Lajos nevét viselte és látta a fűrészporos kosárba hullani az unoka, XVI. Lajos fejét.

A konvent üléstermék, amelyből a nagy szónokok dübörgő hangja megrengette Franciaországot és a fél világot, nem tudták megnézni. A Nemzeti Konvent annak idején a Tuileriák színháztermében ülésezett volt, és az épület előtt strázsáló rézsisakos gárdisták jelezték, hogy a Palota a császár rezidenciája és nem turista-látványosság. Petőfi, aki világ életében rühellte a koronás főket, ha azok testüktől nincsenek elválasztva, III. Napóleonra leereszkedő megbocsátással tekintett. Jóllehet a császár fattyú – biológiai és politikai értelemben egyaránt –, mégis a nagy forradalom balkézről való unokája.⁵⁴

Elmentek a városházához is. A Forradalom, amely ugyan mindenben szakítani akart az Ancien Régime-mel, folytatta azt a középkori hagyományt, hogy valódi, vélt vagy potenciális ellenfeleit a városháza előtti Grève téren végeztette ki. A téren sok, elsősorban angol turista bámészkodott. Kéjes borzongással hallgatták az alkalmi idegenvezetők vérfagyasztó történeteit. Az áldozatok – amúgy mindig pontos számszerűséggel megnevezett mennyisége a cicerónék politikai hovatartozásától függött: a republikánusok tizedannyit mondtak, mint a monarchista meggyőződésűek (ez a politikai hovatartozástól függő matematika azóta sem változott: a forradalmak áldozatait tízszeres szorzóval szokás figyelembe venni).

A békés csatornántúli túristák érdeklődése nem volt meglepő. Ők azok, akik szívesen látogatják az (amúgy a forradalmi Párizsból emigrált) madame Tousseau műintézetében a borzalmakat bemutató viaszbábú kiállításokat és nem mulasztják el felkeresni a londoni Towert, ahol mindenütt kis réztáblák hirdetik, hogy kit hol fejeztek le.

⁵⁴ III. Napóleon még Lajos néven a nagy Napóleon öccsének felesége szülte, állítólag a császári öccs tevőleges közreműködése nélkül. III. Napóleon is az 1848-as ún. Kis Francia Forradalom hátán lovagolva jutott be a császári palotába. Ez Bonapartéknál családi hagyomány volt.

- Monsieur, Dame, - szólította meg Petőfiéket egy rövidre nyírt körszakállú, bársonyzevés fiatalember, az idegenforgalommal kapcsolatos második legősibb mesterség, az utcai rajzoló népes céhének képviselője. – Hadd örökítsem meg az urat, legyen még egy szép emléke Párizsból. Jobb, mint egy lélektelen daguerrotyp. Gyorsabban készül, és olcsóbb is. A kicsike is rajta lehet? De nehogy otthon a nagyságos asszony kezébe kerüljön, - mondta hamiskás pimasz mosollyal a bérművész.

Petőfi kötélnek állt, illetve ült. A pár frankos ceruzarajzról egy hízásnak indult burzsoá kifejezéstelen, üres arca nézett vissza rá.

- No, ez sem egy Jaques Louis David, - nézte fitymálva a képet Petőfi. Ennél én jobbat tudok.

- Talán egy Daumier, - csúfolódott kedvesen Róza. - De ha jobbat tudsz, csinálj te is ilyeneket. Időd van rengeteg, minden nappalod szabad, a pénzünk pedig előbb-utóbb elfogy.

Hazafelé menet a Jaques Callot utcában rajzmappát, ceruzákat, szenet vásároltak.

Petőfi sohasem folytatott rendszeres képzőművészeti stúdiumokat. Fiatal korában egy-egy barátjáról készített nagyon találó arcképeket, sőt egy kisebb kötete saját illusztrációival jelent meg.

Gyakorlásképpen szállodai szobájában kezdett rajzolni. A modell adva volt. Ceruza-portrékkal kezdte, majd fél- és egész-alakos aktokkal folytatta. Később áttért a szénre. A finom, iskolás bidermeyer vonalak egyre határozottabbak lettek. Röntgenszeme mind többet és többet látott meg Rózából, és a bájos leány arcképén egyre több kemény vonás jelent meg. Azt is megfigyelte, hogy az este készített aktok szebbnek mutatták Rózát, mint azok, amelyek reggel készültek. Az esti aktokon több volt a hús, a reggelieken jobban kirajzolódtak a csontok, pedig az esti megvilágítás, a gázégő hideg fénye markánsabb vonalakat mutatott, mint a szórt délelőtti napsütés.

Az utcai portré-rajzolás nem sokat hozott a konyhára, pedig nagy volt a képzőművészet iránti érdeklődés: egy-egy kiállítás eseményszámba ment olyannyira, hogy még botránnyok is törtek ki. A botránny a művészeti élet élénkségének biztos fokmérője. A gazdag városnak pénze is volt.

Nemcsak a nagy művészek vásznai keltek el jó áron (a legnagyobbakéi persze nem voltak kelendőek), de még az utcai művészetre se sajnáltak egy-két frankot.

A konkurrencia viszont óriási volt. Szajnáat lehetett a festőkkel rekeszteni. Ellepték a folyópartot, a hidakat és a Montmartre-i dombot. A Szajnához a báméskodó turisták vonzották a művészeket, a Montmartre-ra fordítva: a festők vonzották a turistákat. Siheder költő korában Petőfi azt írta magáról, hogy az istenek szeretik, mert

„Megajándokoztanak ők
Oly ritka tüdővel,
Mely a csatavészek
Világrendítő dulakodásait
Illendően elkurjantani képes”,

de ebben az alantas műkereskedelemben szükséges tulajdonság, a vásári kikiáltó öblös képessége hiányzott belőle, és ezért kevesen ültek le eléje. Az arcképek a látványnál többet mutattak. Petőfi belerajzolta a modell lelkét is. Sokan át sem vették a kész képet.

A tájképekkel sem volt nagyobb sikere. Az égen gomolygó felhők vérszomjas vadállatokra hajaztak, a kép nagy részét mély árnyékok foglalták el, utcáin emberek nem jártak, csak néha bóklászott a házak között egy magányos figura. Egy alak a rajzon kevesebb, mint az egy sem.

Sem a helybeliek, sem az idegenek nem igen vásárolták a képeit: napfényesebb emléket akartak hazavinni a párizsi dirty weekendről.⁵⁵

A sasos rubelek lassanként elrepültek. A szállodában egyre magasabb emeletre, egyre olcsóbb szobába kellett a fa csigalépcsőn felkapaszkodniuk. Vendéglőbe is ritkábban jártak, és Róza esténként a patron rosszallása ellenére a szobában borszesz-égőn kotyvasztott valami harapnivalót, persze csak olyat, amilyen a leánynevelő intézet háztartás-óráinak tanrendjén szerepelt. Napközben, amíg Petőfi dolgozott, Róza a csillogó, sokemeletes áruházakat járta és tantaluszi kínok között bámulta a párizsi divat számára elérhetetlen csodáit.

Még alig nőtt ki a puritán svájci nevelőintézet sűrű egyenruhájából, amely alatt vászon fehérneműt kellett viselnie, és még most is a mama otthonról hozott, éppen csak átigazított ruháiban járt.

⁵⁵ „week-end” – magyarul is vikend. A „dirty” szótári jelentése: piszkos, tisztátalan, ocsmány, trágár, szemérmetlen, disznó, stb. Ebben a szövegkörnyezetben valami kellemeset jelent.

Az unalom és a pénztelenség eszébe juttatta, hogy iskolás korában ő is csinos akvarelleket pingálgatott, sőt az intézet egyetlen férfi tanára, akit maguk között monsieur Crayon-nak csúfoltak, meg is dicsérte képességeit.

- Egyik képem ki is volt téve az igazgatóság folyosóján! Én is tudok festeni, - győzködte Petőfit. – Hadd iratkozzam be egy művészeti szabadiskolába.

Petőfi nem ellenkezett. A maradék rubelek átvándoroltak a rajziskola pénztárába és Róza délutánjait ezentúl egy kockás abroszon művészien elrendezett almák élethű másolásával töltötte.

Miután megtanulta a redőkbe szedett drapéria ábrázolásának fortélyait, az emberi arcok redői következtek. A modelleket óránként pár sou-ért az aggok menhelyéről vették fel. Az öregasszonyok nagy része nem éppen tisztességben megőszült kivénhedt utcalány volt, a vén fegyvermesterné kései leszármazottja, az aktmodellek fiatal, a ruhátlanságot üzletszerűen űző kartársnők voltak.

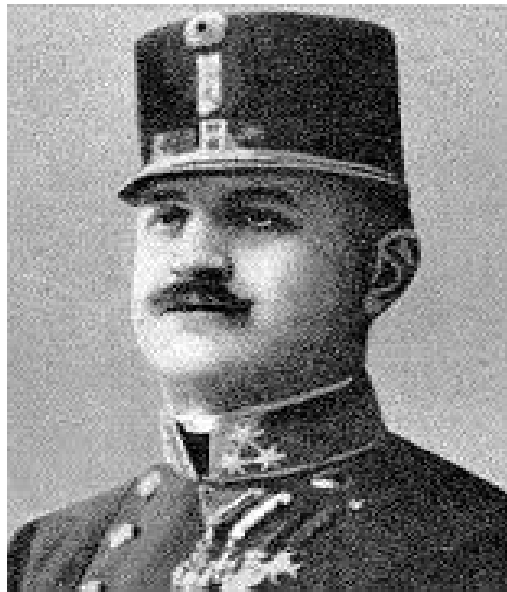
A tanfolyam résztvevői zömmel a párizsi aranyifjúság köréből verbuválódtak. Az óra végeztével nem siettek dolguk után (nem is volt dolguk), hanem csapatostul tódultak egy közeli bistrot-ba. Rózát is magukkal vitték. A fiúk a zseniális festők vélt szokásának megfelelően méregerős zöld abszintot ittak, Rózának könnyű cigarettát vettek a trafikoslánytól és calvadost rendeltek neki. Az enyhe ital okozta bódulatban a kék dohányfüstön keresztül felrémlettek pétervári égőszemű barátai. Milyen mások voltak azok! De ezek többen vannak, vidámabbak és lehet, hogy az övék a jövő.

Ilyenkor későn vetődött haza. A vacsora elmaradt, és a hagymaleves illata helyett a szobát Petőfi egymás után, láncszerűen szívott erős, fekete afrikai dohányból sodort szivarjainak szaga töltötte meg.

A rajziskola elvégzése után Róza nyomban aprópénzre akarta váltani tudományát a világot jelentő macskaköveken. A premierre a Mouffetard utcai piac mellett, egy olcsó divatüzletben művirágokkal és szalagokkal díszített firenzei szalmakalapot vásárolt.

Anton von Hayek ezredes, az Osztrák-Magyar Monarchia Párizsban akkreditált katonai attaséja az ebéd utáni sziesztát általában hivatalában, egy bőrdíványon szunyókálva töltötte, de a szép délutáni napsütés most kicsalogatta a szabadba. Céltalanul kószált a párizsi utcákon, nézte a nőket és csak rutinból vetett egy-egy pillantást az állami hivatalok előtt posztoló katonákra.

- Már ezeknek a silbakoknak is jutott hátultöltő Chassepot-rendszerű puska, - jegyezte meg magának. Alkalmadtán érdemes lesz egy jelentésben megemlíteni.

Anton (később) Anton von Hayek

Rózának feltűnt az ismeretlen egyenruha.

- Mon général, - szólította meg, - nem akar egy portrait-t.

- Pourquoi pas, - ült le mosolyogva a kundshaftok számára fenntartott székecskére. Megérezte Róza beszédében az enyhe idegen akcentust, és cseh létére módjában volt oroszul folytatni.

- Hátha arcképem egyszer a híres hadvezérek galériájába kerül.

Róza figyelmesen tanulmányozta Hayek arcvonásait, az ezredes – pedig nem rajzolt – szintén figyelmesen nézte a fiatal nőt. Az elkészült ceruzarajz a szokásosnál hízelgőbbre sikerült. A tiszt kombinált.

- Olajban nem dolgozik a kisasszony? A hősök arcképcsarnokába mégse tehetnek ki egy krokít. Szívesen ülnék magának.

Megállapodtak. Hayek átadta névjegyét és az új hódítás reményében vídáman indult vissza unalmas aktái közé.

- Nagy megrendelése van, - robbant be a szobába Róza. Egy tábornok arcképét kell megfestenem.

- Francia? – kérdezte unottan Petőfi.

- Osztrák, félig-meddig a te honfitársad.

- Fiatal?

- Alig idősebb nálad.

- Hol verheték meg? Austerlitz-hez túl fiatal. Isaszegnél? Nagy Sallónál? Solferinónál? Esetleg Königrätznél?

- Nem verték meg sehol sem. Katonai attasé Párizsban. Nagyon kedves ember.

- Majd megverik valahol. Ezek már ilyenek. Gondolom tudod, hogyan kell hadvezéreket festeni. Biztosan jártál az Ermitázs Katonai Galériájában. Ott láthattál elég hős tábornokot. Vállukra vetett köpeny, mögöttük a lőporfüstbe borult csatatér. Ha majd feltalálják a füstnélküli lőport, a csataképek megfestése is több macerával fog járni: minden részletet ki kell dolgozni. Hát csak festegessed drágám az eljövendő csaták dicső vesztesét.

Róza másnap elment a megadott címre. Hóna alatt cipelte állványát, keretre feszített vásznát, festékesládáját és nagyon megörült annak, hogy a házban felvonó működött. Ilyet addig csak a nagy áruházakban látott.

Hayek egyenruhában fogadta. Úgy érezte, hogy a hálóköntös túl korai volna. A művirágokkal díszített szalonban Hayek addig tologatta ide-oda a portréhoz kiválasztott karosszéket, amíg Róza a fényviszonyokat megfelelőnek találta. Róza elrendezte az ezredest is a székben, kezébe adott egy térképet és munkához látott.

Hayek fegyelmezetten követte a művésznő utasításait. A mozdulatlanul ülés tudományát már a katonaiskolában elsajátította. Pár perc elteltével mégis megszólalt.

- Nekem, gondolom nem szabad beszélnem, de magának igen. Meséljen valamit magáról.

- Orosz vagyok, mint tudja, itt sok orosz él. Festegetek.
- Férjnél van?
- Félig-meddig.
- Ki az irígylésre méltó választott?
- Társam szintén képzőművészetből él. Bár orosz útlevele van, magyar.

- Mi a neve?
- Hivatalosan Alekszandr Sztepanovics Petrov, de az igazi neve: Petőfi Sándor.

Hayek nemcsak hivatalból, hanem mintegy családi alapon ismerte ezt a nevet, hiszen évekkel ezelőtt udvarolt Petőfi akkori feleségének. Eddig azt szeretete volna, ha az ülés minél tovább tartana, de most sietette a befejezést.

- Lassan lenyugszik a nap. Már hosszúak az árnyékok. Folytassuk holnap.

Amint Róza elment, azonnal a követségre sietett és a távírószobában maga kopogtatta le a rejtjelezett üzenetet.

„Petőfi Sándorral kapcsolatos 1849. augusztus 10-én kelt jelentésem tévedésen alapult. Stop. Fentnevezett körözött személy Párizsban tartózkodik. Stop. Hazájával nincs kapcsolata, a szokásos hamis hazahívólevél módszere nem alkalmazható. Stop. Kiadatására irányuló kérelem teljesítése valószínűtlen. Stop. Begyűjtése ügynök-akcióval megoldható. Stop.”

Nemsokára ott kígyózott kezében a Hadügyminisztérium válasza:
„Tárgyban 1849. augusztus 10-én Marosvásárhelyen kelt jelentése továbbra is irányadó. Stop. Nevezettet halottnak kell tekinteni. Stop. További lépések megtétele belpolitikai megfontolásokból nem kívánatos. Stop.”

- Ha nem kell nekik, annál jobb – morfondírozott magában Hayek.
– Legalább új kapcsolatát (mert hogy az lesz, abban biztos volt) nem kell a minisztériumnak, mint politikailag kényes nexust jelentenie. Izgalmas dolog, ha az ember ugyanazon férfi két különböző feleségének teszi a szépet. Pont olyan kellemes, mint párhuzamosan elcsábítani egy anyát és a lányát. Még külön pikantériája a dolognak, hogy egy halottnak hitt ember feleségeiről van szó.

Valóban, amire a kép elkészült, Róza az ezredeshez költözött.

- Mivel tartozom a képért?
- Tekintsd ajándéknak, Antoine.
- Szerelem az szerelem, üzlet az üzlet.

A honoráriumot a lakáskulccsal együtt búcsúlevél helyett Róza egy hordárral elküldte Petőfinek.

A kulcsnak megvolt a helye. A kulcslyuk. De mi legyen a tiszteletdíjjal? A barátom barátja az én barátom, no de a szeretőm szeretőjének a pénze... ?

Zsebe tele volt, de a szoba talán mindörökre – üres. Nem volt kedve bámulni a négy falat. Lement az utcára és nekivágott az esti szürkületben lassanként kiürülő városnak. A boltosok már félig lehúzták redőnyeiket és söpörték a járdát az üzletek előtt. Csak a kávéházakban és kocsmákban volt még élénkség. A lámpák már égtek. A körüti kávéházakból sok fény és halk zene áradt ki, a kocsmákból kevesebb fény szűrődött ki, de a hegedűvel kísért énekszó fülsértően hangos volt. Borongós hangulatának egyik sem felelt meg. Már majdnem hazaért, amikor egy olyan kocsmaféle elé érkezett, amely alig volt megvilágítva, és sem zene, sem ének nem hallatszott. Az ajtó fölött nem volt cégtábla. Pár lépcsőfok vezetett lefelé. Belépett.

Amikor szeme hozzászokott a félhomályhoz, feltűnt, hogy a helyiségben, ahol különben a bennlévők nem mutattak semmilyen érdeklődést az újonnan érkező iránt, mindenkinek zöld arca van. Egyesek csendesen heverészve pipáztak a falak mellett elhelyezett kereveteken, mások kis asztaloknál ülve apró kortyokban teát szüröcsöltek.

- Porban, teában vagy dohányba keverve? – bukkant elő a szoba mélyéből egy furcsa selyemköntösbe öltözött, szintén zöld arcú emberke.

Ekkor Petőfinek leesett a húsz centime-os. Rájött, hogy egy ópiumbarlangba, helybeli nevén egy fumeribe került. Jobban körülnézett. Az emberek nem zöldek, hanem sárgák voltak, csak a kékes gázlámpa fénye festette őket a színkeverés szabályai szerint zöldre. Voltak bajusztalan és nagybajuszú sárgák. A bajusztalanok természetes sárga színűek voltak, kínaiak vagy indokínaiak lehettek, a bajuszosok kiszolgált idegenlégiósoknak tűntek, akiknek az arcát a gyarmati háborúk velejárója, a malária színezte sárgára Algériában.

- Természetesen dohányba keverve, barátom, - rendelt a bennfentesek hanyagságával Petőfi, aki ugyan rég nem próbálta a mákgubó tejét, de mint Törökországot is megjárt ember tudta, mire számíthat.

A selyemruhás emberke egy égő pipát hozott, egy padhoz vezette és magára hagyta. Csibukozni Petőfi tudott, de mert sohasem pipázott még fekve, leült a padra és pöfékelni kezdett. A keverék dohány nem nagyon ízlett. Az egyik sarokban három, a helyhez képest feltűnően jól öltözött férfi valamilyen új verseskötetről vitatkozott. Ketten szapulták, az egyik védte. Láthatólag ő volt az inkriminált versek szerzője.

- Lám, kollégák is járnak ide. Milyen demokratikus hely! Nemcsak különböző népek, hanem különböző osztályok is békésen egyesülnek az ópium füstjében, - gondolta, de nem volt kedve átülni a kabátos emberekhez.

Kiszívta pipáját, fizetett és hazaindult.

Otthon, a másfél személyes ágyban, amelynek egyik fele gyüretlen és hideg volt, nem tudott elaludni. Az alacsony mennyezetet nézte, amelyen – ha harminc évvel később él, mondhatta volna -, mint a filmvászonon kirajzolódott a Pilvax kávéház boltozatos ivója, a biliárdasztal, amelyre felkapaszkodva elszavalta a leghatásosabb, de távolról sem legjobb versét. Láta a Nemzeti Múzeum széles lépcsőjét. Ott is elmondta volna ezt a bugyuta, se hideg, se meleg költeményt, amelynek parasztnak és sujtásos nemesnek egyaránt tetszenie kellett, vagy úgy van vele, mint akinek annyit mesélnek a gyerekkori történetekről, hogy maga is azt hiszi, hogy emlékszik, pedig csak sokszor mondták neki.⁵⁶

A kép elhalványult, a film elszakadt, a költő elaludt.

Másnap testileg törődötten, de lélekben, ha e kettő ateistáknál egyáltalán különválasztható, fiatalosan ébredt. Nagyon akarta látni az ifjúkori álmodást és tudta, hogy ezt csak a mámorogén ópiumtól várhatja. Reggel a pince-fumerie sajnos még zárva volt, lehet, bár az nagyon valószínűtlen, hogy takarították.

- Menjen a patikába a tisztelt úr, mi is oda készülünk, - tanácsolta egy kézubbonyos férfi. – Ott is árulnak anyagot, és jóval olcsóbb is.

⁵⁶ A Nemzeti dal valóban „népfrontos” költemény, jóllehet Petőfi a kifejezést nem, a fogalmat annál jobban ismerte. Szó sincs benne királyi székről, véres koronáról, nyílról, kötélről és a republikánus líra egyéb szokásos attribútumairól. A költő csálhatatlan politikai érzékét bizonyítja, hogy ott és akkor pont ilyen verset írt.

Olcsóbb, mint a konyak és éppúgy megteszi. Ihatnánk gint is, de az áztatott fenyőfát hagyjuk meg inkább angol szaktársainknak. A bor tényleg nem drága, de csak szomjoltásra való és ebédhez, ha egyáltalán jut ebédre való. Calvadost meg csak a magukfajta urak isszák. Már meg ne haragudjon, miért kell magának ópium? Maga nem dolgozik fél éjjel gyáraikban, nekünk pedig anélkül nemhogy dolgozni, de még az asszonyhoz sem lenne elég erőnk.

Fizetésnap volt. A patikát, mint őszi náthajárvány idején, megtöltötték a vevők. A pulton papírba csomagolva egy-két grammos adagokba kiporciózva sorakozott a fehér por. Petőfi tíz csomagot vásárolt a kétgrammos adagokból. Tíz nap felejtés, tíz nap emlékezés.

- Csak módjával, uram, - figyelmeztette a gyógyszerész. – Hetente egy adag önnek elég lesz. Szórja forralt borba, úgy is hat, de kevésbé árt. Cukrot ne tegyen hozzá, - egészítette ki a használati utasítást a kereskedő.

Az éber álmok egyre sorjáltak. Egyik nap mint képviselő a Nemzetgyűlésben arról beszélt képviselőtársainak, hogy egy új hazát kell teremteni, mely szebb a réginél, „Egy új hazát, ahol ne legyenek kiváltságok kevély nagy tornyai, sötét barlangok, denevértanyák.” A képviselők helyeseltek, a karzat újjongott, Júlia látványosan csókot dobott felé, és a kis Róza is lelkesen tapsolt.

- A kis Róza... ? Hiszen akkor még pelenkás gyerek volt, - próbálta a valósághoz igazítani a látomást. Meg aztán én sem voltam képviselő.

Nem volt saját Petőfi-kötete és nem is ment el soha a Nemzeti Könyvtárba, hogy újraolvassa verseit. Ki akarta őket törölni emlékezetéből. De most, a fehér por hatására százával-ezrével jutottak eszébe a régi sorok. Meg volt velük elégedve, alig talált javítanivalót.

Azután jöttek a véres csaták képei: az erdélyi hegyek, szétlőtt városok, felgyújtott falvak, Vizakna és Segesvár. Álmaiban nemcsak azt látta, amit valóban átélt, hanem azt is, amiről valaha álmodott, hogy

„... majd minden rabszolganép
Jármát megunva síkra lép
Pirosló arccal és pirosló zászlókkal
És a zászlókon eme szent jelszóval:
Világszabadság!”

Ahogy az ökörpásztor ópium-álmában ökrökről álmodik, úgy álmodott Petőfi a forradalomról. De az ökörpásztor, ha meglát egy valódi ökröt, nem szokik le a bódítószerről, Petőfi pedig megérezte a közelgő forradalom szelét és ez elég bódítóan hatott rá.

Más szerre nem is volt szüksége.

- . . . -

Kitört a francia-porosz háború. A párizsi helyőrség frontra induló csapatait a Mars-mezőn búcsúztatták. A díszszemléhez illő rendben felsorakozott katonák teljesen betöltötték az eredetileg gyakorlótérnek használt óriási térséget. Az egyenruhák vadonatújok voltak, a fegyverek csillogtak a nyári napsütésben, és mint minden hadjárat elején még nyikorogtak a raktárakból nemrég vételezett borszíjak és lábszárvédők.

Francia-porosz háború

A tér két oldalán a kordonok mögött lelkes párizsiak tíz- és tízezrei üdvözölték győzni induló fiaikat. A tömegben háromszínű zászlókat lengettek, és a népünnepélyek kiszolgálására szakosodott kereskedők, hogy a hátsó sorokban állók is lássanak, pár centime-ért papírcsőből ragasztott tükrös teleszkópokat árultak.

Még hátrább, ahol a tömeg ritkult, ott őgyelgett céltalanul Petőfi. Ugyan már régen nem olvasta az újságokat, de tudta, hogy a háború a küszöbön áll.

Sajnálta a kipirult képű egészséges fiatalembereket, mert tudta, hogy odafelé a katonákat rézfúvósok hangja kíséri, de a visszafeléúton nem a dobverők a feszes kecskebőr-hártyán, hanem a falábak szabálytalan kopogása a macskaköveken fogja verni az ütemet.

Az ünneplő tömeg undorral töltötte el. Előbb-utóbb a szőlőszem is megéri, de azután nem aszu lesz belőle, hanem megrohad. Élteti a császárok játék-háborúját, lelkesen küldi fiait a zászlók alá ágyútölteléknek, és csak az a kérdés, hogy melyik uralkodónak vannak gyorsabban tüzelő ágyúi?

A díszszemle hátraarcot csinált, és a csapatok lépést tartva elindultak a híidakon keresztül a pályaudvarok irányába. Ezernyi fiatal torok skandálta a katonazene ritmusára: „À Berlin, À Berlin!” A Szent Lázár és az Északi Pályaudvarról egymás után gördültek ki a zsúfolt szerelvények nyugatnak, Metz és Sedan felé.

A háborús kombinációk hidegen hagyták Petőfit. Lehet, hogy Ausztria – most, hogy megnősült, és elvette megerőszkolt régi szeretőjét, hivatalos nevén az Osztrák-Magyar Monarchia – belekeveredik a dologba a francia császár oldalán, hogy elégtételt vegyen a megalázó königgrätzi vereségért. Ha viszont most is, mint a krími háborúban, súlyba tett puskával vár, minden marad a régiben. Ha a – feltételezett – francia-osztrák koalíció győz, akkor se történik semmi. Ellenkező esetben, talán a Habsburgok nem élnének túl még egy vesztes háborút (pedig éppen eleget megúsztak). Lehet, hogy a poroszok önkéntesekből légiót szerveznének, hogy elszakítsák Magyarországot Ausztriától. Akkor hazamehetne, és esetleg megválasztanák, mint volt őrnagyot a Nyugdíjas Honvédek Egyesületének tiszteletbeli elnökévé. Koszorúzhatná az emlékműveket azok nevében, akik három korona ötven krajcárt áldoztak a virágokra azon hősök tiszteletére, akik életüket áldozták a hazáért. Azután valaki előkaparná azt a levelet, amelyben annak idején dühében lemondott őrnagy rangjáról. Megvádolnák, hogy jogosulatlanul viseli a dicső 48-as honvédek vörös sipkáját. „Álhonvéd az elnöki székben!” – harsognák az immár szabaddá lett sajtó újságainak szalagcímei. Persze, ahogy az már lenni szokott, a muszkavezetők és Bach-huszárok védenék a leghangosabban a honvéd-atilla becsületét.

Gondolatait egy kedveskedő hang szakította félbe:
- Fiatalember, nem hívna meg egy italra?

A hang gazdája egy vidám csitri volt, öltözete alapján akár Gavroche nővére is lehetett volna, és a kérés biztosan nem úgy hangzott, mint egy unottan eldarált szakmai rutinszöveg.

Petőfit melegség töltötte el. Örült, hogy így ötven felé még mindig lehetnek sikerei. Önkéntelenül behúzta növekvő pocakját és a közeli bistrot horganylemezzel borított pultjánál egy kispohár almapálinkát rendelt. Kedvtelve nézte, hogy kortyolgatja a lány az italt. A pohár kiürült, a lány megfordult és elfutott. Csak az ajtóból szólt vissza:

- Kösz bácsi! Tudja, én fiatalkorú vagyok és a csapos nekem nem adott volna!

- Legalább a neved mondd meg!

- Minek az magának? Amúgy Euridice-nek hívnak.⁵⁷

A tünemény, mint a tünemények általában – eltűnt.

Petőfi nem érzett csalódást. A még kalandnak sem nevezhető röpké epizód felébresztette mesterségesen előidézett kábulatából. A „felhők”, amelyek ködös párába burkolták a körülötte lévő világ bizonytalanná lett körvonalait, oszlani kezdtek. Már nem érezte úgy, hogy

„Annyit sem ér az élet,
Mint egy eltört fazék, mit a konyhából
Kidobtak, s melynek oldaláról
Vén koldus nyalja a rászáradt ételt!”

Majdnem vidáman indult hazafelé. Már régen nem a Saint-Germain negyedben lakott. A Bastille téren túl, a Saint-Antoine külvárosban bérelt szobát. Ezt a kerületet még alig érintette a lázas császári átépítés, majdnem úgy nézett ki, mint annak idején a Nagy Forradalom alatt. Lakói is a sans-culotte-ok dédunokái voltak. Itt is nagy tömegbe botlott, de ezek mások voltak, mint a mars-mezei ünneplő polgárok. A dédunokák tartottak gyűlést. Petőfi a szónok közelébe tolakodott. Egy kiálltványt olvastak fel:

„Mi, akik békét, munkát, szabadságot akarunk, hangosan tiltakozunk azoknak a harcias felhívásai ellen, akik saját magukat kivonják a véradó alól és az általános szerencsétlenségben csupán új spekuláció forrását látják!
Németországi testvéreink!

⁵⁷ Euridice (Ördisz – francia) – a magyar Euridike megfelelője. Görög eredetű. Jelentése: mindenben igazságos, jó szándékú. Mind a franciában, mind a magyarban szórványosan előforduló név.

Egyenetlenségünk csak a despotizmus teljes győzelmét vonná maga után a Rajna mindkét partján... „

A világszabadság szele teljesen elfújta Petőfi saját felhőit. Talán nemcsak belül, de kívül is kitisztult az ég, és végre kisütött a nap.

- . . . -

A francia hadsereg vereségének hírének nem a falábak, hanem a távírógépek kopogása adta tudtul a párizsiaknak. A csúcsos porosz sisakok közeledtek a város felé. A császár megszökött, de útja nem Varennes-en keresztül vezetett, és sehol sem akadt egy hazafias postamester, aki felismerte volna.⁵⁸ A császárság romjain új kormány alakult, de erre a kormányra Párizs népe a kutyáját sem bízta volna. Az utcákon friss nyomdaszagú falragaszok jelentek meg: a Nemzetőrségbe toborozták a férfiakat, franciákat és idegeneket egyaránt, hogy harcoljanak a bukott császári rendszer örökösének tekintett kormány és a porosz szoldateszka ellen. A plakátok felsorolták, hogy melyik kerület lakói hol jelentkezzenek. A külföldieket nemzetiség szerint összeállított századokba osztották be. Az alsó korhatár 16 év (Gavroche maradjon az anyja kötényénél!) felső korhatárt nem állapítottak meg.

Petőfinek orosz útlevele volt és ezért abba a kávéházba ment, ahol a lengyel és orosz jelentkezőket várták. Hosszú sor kígyózott a teraszra kitett asztal előtt, amelynél egy, a népfelkelő-koron is túllévő sebhelyes-arcú lengyel jegyezte be az újoncokat.

Párizsi Kommün

⁵⁸ A Nagy Forradalom idején az ellenséggel paktáló kollaboráns király megszökött Párizsból, de Varennes-ben, 230 kilométerre a fővárostól, a helybeli postamester felismerte. Későbbi sorsa közismert. A franciák azóta sem állhatják ki a kollaboránsokat. Azoknak a nőknek, akik a megszállás alatt (1940-44 között) hagyták, hogy németek udvaroljanak nekik, ha nem is a hazafiatlan testrészüket, de a fejüket kopaszra borotválták, az áruló fejeseket pedig főbelőtték.

- Alekszandr Petrov, szolgálaton kívüli őrnagy. Valaha Bem seregében harcoltam, - egészítette ki Petőfi rövid nacionálját.

- Ismerted az öreg Jozefet! – csillant fel a veterán hadastyán szeme.
– Akkor biztosan értesz az ágyúkhöz is. Műszaki szempontból ezek erősen különböznek a régi bronzcsövektől, amelyeken csak két lyuk volt, mint a nőknél: egy nagy elől és egy ici-pici hátul, de majd belejössz. Kezelésükhöz csak trigonometria kell, ez pedig nemhogy kadét korunk óta, de ezer éve nem változott. Kell még ezen kívül némi forradalmi lelkesedés is.

- A forradalomhoz jobban értek, mint a tüzérséghez. Szerénytelenség nélkül állíthatom, hogy forradalmak kirobbantásában van némi gyakorlatom.

- Az a fő, a többi megjön magától. Kinevezlek camarade a Nemzetőrség montmartre-i ütegéhez politikai commissaire-nek. A város legmagasabb pontján erős tüzérségi egységünk foglalt állást. A legénység megbízható, mert a régi hadseregben a technikai ismeret igénylő csapatokhoz, így a tüzérséghez is munkásokat soroztak. A tisztek sajnos az ellenség oldalán állnak, és így az üteg vezetése őrmesteri szintű, de annyi baj legyen. A német háború megmutatta, hogy a tisztek csak parádézni tudtak, haditudományuk semmit sem ér. Ha a kormánycsapatok támadnak, az üteget mindenképpen meg kell védeni. Lovat vételezhetsz, az egyenruha ráér.

- Indulok, camarade. Az egyenruha miatt ne fájjon a fejed. A szabadságért polgári ruhában szoktam harcolni.

A konfliktusoktól rekvirált békés lovacskán Petőfi lassan kocogott a falusiasan beépített montmartre-i domb kanyargós utcáin a hegytető és a világszabadság új csatatere felé. A domb tetejét akkor még nem csúfította el az inkább cukrászipari termékre, mint épületre emlékeztető Sacre-Coeur bazilika.

Amint felért az üteghez, üdvözölte az ágyúk mellett heverésző, békésen pipázgató tüzéreket. Nézte a lába alatt elterülő fellázadt nagyvárost és civil eszével is azonnal megértette, hogy a remekül kiépített állásnak semmi értelme sincs. Innen a várost nem lehet megvédeni, de ha az ellenséges kormánycsapatok elfoglalják, szétlőhetik Párizst, ahogy Hentzi lebombázta Pestet. És ezek az ágyúk még messzebbre is hordanak. A budai vártól a pesti Dunapart kevesebb, mint egy kilométerre van.

Ezután az üteg mellette álló parancsnokához fordult. Az öreg őrmester, aki talán suttyó legény korában még Waterloo-nál tömkötte a kerek golyókat az ágyúcsövekbe, némán várta a külföldi elvtárs utasításait, aki talán leveszi válláról a parancsnoklás szokatlan és nehezen elviselhető terhét.

- Hol van a gyalogsági fedezet? – kérdezte méltatlankodva Petőfi.
– Lefelé az ágyúkkal közvetlen célzással nem lehet lőni, a fiúknál legfeljebb egy-egy forgópisztoly, ha van. Azonnal küldj le a városba erősítésért.

A vontató fogat lovai hátul legelésztek. Harapdálták az útburkolat kövei között kinőtt gyér fücsomókat. Szokás szerint fogatonként egy-egy ló fel volt nyergelve. Ezeken vágatott el négy tüzér a Városháza, a Nemzetőrség parancsnoksága felé.

De elkéstek.

Alig halkult el a küldöncök lovainak csattogása, a szélső házacskák közötti szűk utcákon feltűntek a kormánycsapatok első katonái. Szuronyt szegezve, lassú léptekkel caplattak felfelé. Amint kiértek a házak közül, az oszlopok rajvonalba fejlődtek, és félhold alakban körülvették az üteget védő hevenyészett mellvédeket.

Sokan voltak. A csapatot egy tábornok vezette.

- Lecomte tábornok, - mondta a bajuszos őrmester a mellette álló Petőfinek. Brutális fickó. A saját anyját is kikötné, ha túlsült a bifteck, vagy hideg a rouge. Pedig van neki mit zabálnia. Fél Languedoc az övé.

Az osztályharc lényegre tapintó gasztronómiai interpretációja nem feleltette Petőfivel, hogy helyzetük reménytelen.

A többsoros rajvonalak szabályos lépést tartva egyre közeledtek. Nem lőttek. A csatacsend félelmetesebb, mint a csatazaj. Petőfi tudta, hogy „minden Demoszténésznél szebben beszél a tett”. De itt csak Demoszténész segíthet. Átmászott az alacsony mellvéden és elindult a katonák felé. Ha az a pökhendi Napoleon annak idején a Földközi tenger partján egy egész királyi hadsereget mézes szavakkal maga mellé tudott állítani, neki is sikerülni fog megállítani egy század francia kényszersorozott bakát.

- Katonák! Egy háborút már csúnyán elvesztettetek! Pancser vezetőitek miatt a boche-ok már Párizs körül táboroznak és főzik az ehetetlen savanyúkáposzta főzeléküket. Mint a barmok mentek lampaszos uraitok után és azokat készültök halomra gyilkolni, akik a bankároktól, gyárosoktól, földbirtokosoktól megszabadított hazátokból ki akarják kergetni a káposztazabáló németeket.

A rajvonal első sora megállt, a célra tartott puskák lassan súlyba kerültek.

- Ne hallgassatok erre a sale étranger-re⁵⁹! – ordította rángatódzó bajusszal Lecomte tábornok. Revolverét a földhányás előtt álló Petőfire szegezte. – Előre, Vive la France! Vive la gloire!

Egy katona mellé ugrott.

- Sedannál védted volna a haza dicsőségét, te dög! – és kiütötte kezéből a pisztolyt.

A sorok felbomlottak, a Nemzetőrség tüzérei átugráltak a sáncon és összelelkeztek a kormánykatonákkal.

A tábornokot közrefogták és a sáncárokba vezették.

Mire a kért segítség a városból megérkezett, már minden csendes volt. Lecomte tábornok holtteste az árokban feküdt, négy, a hadbírószabályzat által előírt golyóütötte nyommal, kettő a fején, kettő a mellén.

- . . . -

A kis győzelem a nagy vereség előhírnöke volt. Nemhogy a világ, de Franciaország proletárjai sem egyesültek, hogy megvédjék a párizsi felkelőket. A katonaság hű maradt a kormányhoz. Sem a petróleum áztatta Tuileires-palota lángjai, sem a ledöntött Vendôme-oszlop romjaiból épített torlaszok nem tudták megállítani a támadó csapatokat. Kerületről kerületre haladva foglalták el a várost. Először a polgári kerületek estek el. Az ágyúk kartácstüze által megtisztított széles sugárutakon gyorsan haladtak előre az oszlopok. Akiket elfogtak puskaporszagú kézzel, vagy egyszerűen szegényes ruhában, azokat a falhoz állították. A megtorlás kegyetlensége a XX. század borzalmaiból adott ízelítőt. A XIX. század a mából visszatekintve békés korszak volt. A háborúk rövidek voltak, és az összecsapások egy-egy ütközetre korlátozódtak. A katonák persze szép számmal elestek, de ez már az általában nem öntént vállalt katonasors kockázata. Az időnként kirobbanó felkeléseket ugyan rutinszerűen leverték, de az áldozatok száma megdöbbentően csekély volt.

⁵⁹ Piszkos idegen (francia)

Oroszországban az elvetélt 1825-ös decemberi katonai puccs vezetői közül öt embert végeztek ki. A másfél évig tartó magyar szabadságharc után, amely szégyenletesen megtépázta az osztrák császárság tekintélyét, és létét is megkérdőjelezte, a XIX. század normái szerint véreskezűnek tekintett Haynau csak száz halottal tudta szaporítani a magyar nemzeti mártírológiát. Nemhiába mondták, hogy a XIX. században senki sem gondolta volna, hogy utána a XX. következik!

A forradalmárok a keleti munkáskerületekbe szorultak vissza. Minden sarok tüzelőállás volt, minden lakás kötözőhely, minden szegényes éléskamra ellátási bázis. Búvóhely is lehetett volna, de a védők röstelték igénybevenni. A kanyargós utcákon a katonaság csak lassan haladt előre, de egymás után foglalták el a barikádokat. Mindenkit megöltek, nem hagyva munkát a megalakuló statáriális bíróságoknak.

Az utolsó torlasz a Rampponeau utcát zárta el. A felhalmozott bútorok, ládák, hordók mögött hasáltak a kommünárok és a győzelem reménye nélkül, dacos, szórványos lövésekkel válaszoltak a katonák előírászerű időközökben leadott sortüzeire.

Kevesen maradtak életben. Petőfi még élt. A tűzharc egy pillanatnyi szünetében egy lihegő cérnavékonyságú hang szólította meg.

- Itt van a calvados ára, bácsi. A hang tulajdonosa a kis bisztróbeli lány, Euridice volt. Mellette agyagkorsó állt és egy bádóg ibriket nyújtott guggolva Petőfi felé. Az ibrikben könnyű bor volt. Petőfi boldog mosollyal, kérdően pillantott a helyzethez sehogyan sem illő látványra. Mohón itta az éltető italt, a bor végigcsorgott arcán és izzadt, poros vászonkabátján.

- A sarkon túl egy vendéglő van. Annak a pincéjéből hordom az italt a bátor férfiaknak. Imádom a bátrakat! Aki életben marad köztetek, az lesz a vőlegényem, de ha mind meghaltok, akkor legfeljebb pártában maradok! – hadarta Euridice, - kihasználva a nyúlfarknyi csendet. – Hát te ki vagy? Tulajdonképpen nem is ismerlek.

A következő sortűz után Petőfi válaszolt.

- Magyar költő vagyok, de ahogy a hadihelyzetet elnézem, csak voltam.

Tűz, füstfelhő, szilánkok.

- Magyar és költő! Juj de romantikus! Akkor te leszel az én Orfeuszom! – lelkesedett Euridice, meglepő földrajzi és mitológiai ismeretekről téve tanúbizonyságot.

Tűz, csend. A katonák töltenek.

Petőfi hátrafordult önjelölt menyasszonya felé. A lány a kövezen feküdt, kezét véres vállára szorítva.⁶⁰

- Eltalálták a nyomorultak! – Eldobta puskáját (a tár úgyis üres volt), felnyalabolta az ájult Euridice könnyű testét és futva elindult hátrafelé az üres utcában. Nemcsak a lányt, magát is könnyűnek érezte. Párszáz lépést szaladhatott, amikor az utca közepén egy kerek öntöttvas fedlapot látott meg. Letette a lányt, és minden erejét megfeszítve, felemelte és félretolta a nehéz korongot.

A kiáradó csatornaszag bűzétől Euridice magához tért. Petőfi a nyálkás hágcsóvason lesegítette a lányt, és maga is utána mászott.

- Hová megyünk, Orfeuszkám?

- Fordítva játszuk el a mitológiai történetet. Nem kihozlak, hanem leviszlek az alvilágba.

Felnyúlt, és nagy nehezen helyére illesztette az akna zárófedelét.

⁶⁰ Szerencsére Petőfi nem volt valódi Orfeusz. Mondabeli kartársának és névrokonának az istenek megtiltották, hogy hátra forduljon a mögötte lévő Euridike felé. De egyszer hátrafordult, és ezzel az alighogy életre könyörgött lány ismételt halálát okozta.